

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеню вищої освіти «магістр»

на тему:

«Колоніальна політика Німецької імперії в Африці (1871-1918 рр.)»

Виконав

студент VI курсу групи 634

Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Бондар Іван Іванович

Керівник: **Котляр Ю. В.**

Рецензент: **Левченко Л. Л.**

Миколаїв – 2022

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення політичних наук
Кафедра, циклова комісія історії
Рівень вищої освіти другий магістерський
Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»
Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувач кафедри історії
Ю. В. Котляр _____

«13» жовтня 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЕКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТУ

Бондар Іван Іванович
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту (роботи): Колоніальна політика Німецької імперії в Африці (1871-1918 рр.);

керівник проекту (роботи): Котляр Юрій Вадимович, д.і.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «13» жовтня 2021 року № 280

2. Строк подання студентом проекту (роботи): 24.01.2022

3. Вихідні дані до проекту (роботи): вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел та літератури, додатки (якщо є)

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): згідно плану дипломної роботи магістра

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): не планується

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата		Підпис, дата	
		дата	завдання видав	дата	завдання прийняв
Вступ	Котляр Ю.В.	14.10.2021		14.10.2021	
Розділ 1.	Котляр Ю.В.	14.10.2021		14.10.2021	
Розділ 2	Котляр Ю.В.	14.10.2021		14.10.2021	
Розділ 3	Котляр Ю.В.	14.10.2021		14.10.2021	
Висновки	Котляр Ю.В.	14.10.2021		14.10.2021	
Список	Котляр Ю.В.	14.10.2021		14.10.2021	

7. Дата видачі завдання: 14.10.2021

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до дипломної роботи	жовтень 2021	
2.	Розділ 1.	жовтень 2021	
3.	Розділ 2.	листопад 2021	
4.	Розділ 3.	листопад 2021	
5.	Висновки	грудень 2021	
6.	Переддипломна практика	10–29 січня 2022	
7.	Оформлення списку використаних джерел та літератури	січень 2022	
8.	Попередній захист	24 січня 2022	
9.	Рецензія на дипломну роботу	15 лютого 2022	
10.	Захист дипломної роботи	22 лютого 2022	

Студент _____
(підпис)**Бондар І. І.**
(прізвище та ініціали)Керівник проекту (роботи) _____
(підпис)**Котляр Ю. В.**
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. Стан наукової розробки проблеми	9
1.2. Джерельна база дослідження	16
1.3. Методологія та методи дослідження	20
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ	24
2.1. Німецька імперія на політичній карті світу	24
2.2. Отто фон Бісмарк та його роль у формуванні колоніальної політики	30
2.3. Берлінська конференція по Конго та її наслідки	36
2.4. Німецький колоніальний союз	40
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКА НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ В АФРИКАНСЬКИХ КОЛОНІЯХ	48
3.1. Система управління колоніями та особливості колоніального суспільства	49
3.2. Німецька Південно-Західна Африка (Намібія)	58
3.2. Німецька Східна Африка (Танзанія)	65
3.3. Колоніальні володіння Німеччини в Західній Африці (Того і Камерун)	70
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	82
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Актуальність теми. Африка з її ресурсами і швидко зростаючим демографічним потенціалом є важливою ланкою в глобальному міжнародному світі. За виключенням Ефіопії та Ліберії всі африканські країни в минулому були колоніями європейських держав. Особливе місце в колоніальній експансії займала кайзерівська Німеччина, яка змогла за відносно короткий час створити власну величезну колоніальну імперію. З 1885 по 1919 рік Німеччина була третьою за величиною європейською колоніальною державою в Африці, поступаючись лише Великій Британії та Франції. Німецька колонізація практично всюди зустрічала колосальний опір місцевого населення, який жорстоко придушувався німецькими кайзерівськими військами. Найкривавішими були повстання Маджі-Маджі у Східній Африці в 1905-1907 рр., в результаті якого, за оцінками істориків, загинуло до 300 тисяч осіб, і повстання корінного населення гереро і нама на південному заході Африки у 1904-1908 роках, жертвами якого стали 80 тисяч осіб. У 1985 році в доповіді ООН придушення цього повстання було названо актом геноциду [21].

Відлуння колоніального минулого наздогнали сучасну Німеччину [24]. Намібія вимагає сплати компенсації за скоєння геноциду і навіть подала позов до суду. Компенсацій хоче і Танзанія, яка звинувачує Німеччину в придушенні повстання Маджі-Маджі. А не так давно про намір вимагати репарацій у зв'язку з «агресією» з боку німецької і бельгійської колоніальної влади заявив і уряд Бурунді [23].

Уперше в офіційному документі Федеральний уряд Німеччини назвав масові вбивства людей у племенах гереро і нама за часів Другого рейху у Південно-Західній Африці на початку ХХ сторіччя «геноцидом» у 2016 р. 28 травня 2021 р. ФРН визнала свою причетність до геноциду народів гереро та нама в Намібії. За словами Міністра закордонних справ Німеччини Г. Мааса,

«у світлі історичної та моральної відповідальності Німеччини ми вибачимося перед Намібією та потомками жертв геноциду». Міністр додав, що Німеччина «на знак визнання величезних страждань, завданих жертвам», підтримає розвиток країни через програму вартістю понад 1,3 млрд доларів. Ця сума упродовж наступних 30 років буде спрямована на фінансування інфраструктурних проєктів, а також системи охорони здоров'я Намібії [22].

Отже, питання колоніальної політики Німецької імперії наприкінці XIX – на початку XX століття, в тому числі в Африці, не втратило актуальності і до сьогодні.

Об'єктом дослідження є політика Німецької імперії в 1871-1918 рр.

Предметом дослідження є політика Німецької імперії в її африканських колоніях.

Територіальні рамки цього дослідження обмежені територією Німецької імперії та її колоніальних володінь в Африці, а саме, Намібії (Німецька Південно-Західна Африка), Танзанії (Німецька Східна Африка), Того і Камеруну.

Хронологічні межі. Нижньою межею є 1871 р. – утворення Німецької імперії, а верхньою – 1918 р. – завершення Першої Світової війни, розпад Німецької імперії та втрата Німеччиною колоній.

Метою даної роботи є з'ясування провідних напрямів політики Німецької імперії в її африканських колоніях наприкінці XIX – на початку XX століття, методів її здійснення, наслідків для Німеччини та африканських країн.

Відповідно до мети поставлені наступні **завдання**:

- визначити рівень наукової розробки теми та проаналізувати джерельну базу дослідження;
- охарактеризувати методологію та методи дослідження;
- розкрити становлення колоніальної політики Німецької імперії та визначити роль Отто фон Бісмарка у її формуванні;

- розкрити процес німецької участі в перерозподілі колоній між європейськими країнами в рамках Берлінської конференції по Конго та її наслідки;
- висвітлити політику Німецької імперії в африканських колоніях;
- розглянути основу моделі здійснення управління колоніями та створення військового потенціалу на їх територіях.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на рівні дипломної роботи магістра було здійснено комплексне дослідження методів та засобів управління колоніями Німецькою імперією, її політика щодо всіх сфер життя тубільців. Також було проаналізовано процес здобуття Німеччиною колоній, реакцію на ці події міжнародної спільноти та позиціонування Німеччиною себе як однією з наймогутніших країн в Європі.

Методи дослідження. У роботі було використано компаративний, комплексний підходи, а також автор керувався принципами об'єктивності, конкретності та системності, що дозволило ґрунтовно проаналізувати колоніальну політику Німецької імперії в Африці.

Основним методом дослідження є проблемно-хронологічний, який дозволяє розглянути німецьку колоніальну політику в африканському регіоні в часовій послідовності та динаміці. Також використані методи компаративного аналізу. Для з'ясування стану наукової розробки проблеми та джерельної бази було застосовано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, класифікації, періодизації.

Практичне значення полягає в тому, що дану роботу написано з науковою і навчальною метою та адресовано студентам, аспірантам та викладачам гуманітарних факультетів, отримані у роботі результати можуть бути використані при викладанні навчальних курсів, зокрема, «Історія країн Сходу», «Нова та новітня історія країн Європи та Америки», різних спецкурсів тощо.

Апробація результатів дослідження. Частина теоретичних положень та висновків цього дослідження знайшла відображення у виступі на науковій

конференції «Історія України та всесвітня історія в контексті регіональних досліджень» в рамках XXIV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Могилянські читання-2021»: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (м. Миколаїв, 8-12 листопада 2021 р.)

Публікації. За темою магістерської роботи опубліковано 1 праця, з них – 1 тези конференції.

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням цілі та завдання. Загальний обсяг її становить 96 сторінок, з них основного тексту – 81 сторінка. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (104 найменування українською, російською, англійською та німецькою мовами), додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Використану літературу з даної проблеми доцільно класифікувати як за хронологією, так і за країнознавчим критерієм. Виходячи з них, варто виділити напрацювання вітчизняних авторів, праці радянських істориків та сучасних російських науковців, представників як західної наукової школи (англійських, американських, німецьких науковців), так і вчених з африканських країн.

Термін «колоніалізм» уперше був уведений в науковий та публіцистичний дискурс Полем Луї на початку ХХ ст. Він вважав, що колоніалізм є негативним явищем, що наслідком колоніальної політики імперій є різні дії, експансії та маніпуляції, які базуються на соціальній нерівності самої системи відносин метрополії та її колоній. П. Луї намагався дати належну відповідь імперським ідеологам Ж. Феррі та П. Леруа-Больє, які вважали, що саме від колоніальної політики залежить економічна й політична могутність держави, її безпека і технічний розвиток.

На початку ХХ ст. Дж. Гобсон і Р. Гильфердінг запропонували досліджувати нову форму капіталізму. На їхню думку, імперіалізм ставав новою панівною формою політичних, економічних та культурних відносин, що базувались на основі колонізації, а нестримний потяг до територіального розширення зумовлювався прагненням до збільшення капіталів. При цьому колонії ставали головним чинником імперського багатства, що дозволяло метрополіям нарощувати капітал, військову могутність і зміцнювати свої позиції у боротьбі з конкурентами.

Німецька історіографія колоніальної політики кайзерівської Німеччини велика в кількісному та концептуальному вираженні. На різних етапах розвитку німецької історії колоніальна тема неодноразово набувала

актуального суспільно-політичного та зовнішньополітичного значення. Становлення нової області історичних досліджень – з історії німецьких колоній – відбувалося частково у процесі вродання публіцистичної традиції в історіографічну, і перші твори побачили світ ще за доби існування Німецької імперії.

За умовами Версальського договору 1919 р., що у німецькій історіографії 20-30-х років ХХ століття сприймався не інакше як «версальський диктат», німецька колоніальна система припинила своє існування. Проте інтерес до неї у Веймарській республіці не було втрачено. Він зберігався і натомість відверто реваншистських настроїв. В історичній ретроспекції П. Дармштеттера про політику держав в Африці значну увагу було приділено й німецьким колоніям [34].

Значний внесок у вивчення історії німецької колоніальної політики зробила наука НДР в 1950-ті – 1980-ті роки. Історики НДР продовжили німецьку історіографічну традицію з вивчення передумов німецької колоніальної політики, включаючи діяльність фінансових та промислових угруповань, уряду. Предметом дослідження стали і суспільно-політичні організації, в рамках яких консолідувалися прихильники заокеанської експансії, а також християнські місії та їхня колоніально-авангардна роль у колонізації. Класичним прикладом марксистського дослідження з цієї проблеми є монографія відомого історика НДР Г. Лота [41]. Посилився інтерес до регіональних напрямів німецької експансії. Широке коло проблем, пов'язаних із становленням та розвитком колоніальної економіки, системи колоніального управління, включаючи регіональні особливості, а також відносини між німцями та аборигенами стали предметом дослідження. Однією із центральних проблем досліджень залишалися антиколоніальні повстання. Книга Хорста Дрекслера про повстання гереро і нама в Південно-Західній Африці була згодом перекладена багатьма європейськими мовами [35].

Співпраця радянських та східнонімецьких істориків знайшла відображення у збірці статей «История германского колониализма в Африке» [39], що містить праці Й. Балхауза, Х. Дрекслера, Р. Лаковскі, Г. Лота, П. Себайда.

Слід відзначити й праці К. Баде [88], який серйозну увагу приділив практичному боку колоніально-пропагандистської діяльності в Німецькій імперії в контексті складання передумов переходу до колоніальної експансії й аналізу геополітичних аспектів німецької зовнішньої політики.

Модерна німецька історіографія початку ХХІ століття репрезентована працями Рейнхарта Кесслера [93] та колективним дослідженням науковців з Гете-Інституту Г. Хеллманна, Х. Вебера і М. Вебера [90], присвячених історії та сучасному стану німецько-намібійських відносин.

Англійські дослідники Р. Флетчер [89], Р. Ніл [94] у своїх працях розкривають зміст і сутність поняття «колоніальна політика» та її впровадження (на прикладі Німеччини в тому числі).

Африканська історична школа представлена працями Л. Джемфа [91] та, наперед, відомого намібійського державного діяча, дипломата, посла в ЄС та в Німеччині Пітера Катджавіві [92] про історичний контекст та перспекти двосторонніх відносин ФРН та Республіки Намібія.

Радянська історіографія. Перші напрацювання про колонії Німеччини побачили світ ще в Російській імперії, напр., праця І. Защука [38]. Питання німецької колоніальної політики відбито й у творах В.І. Леніна. Колоніальна політика розглядалася як одна з головних ознак імперіалізму, який створив «всесвітню систему колоніального гноблення та фінансового придушення з боку «передових» країн гігантської більшості людства». Розроблена В.І. Леніним модель юнкерсько-буржуазного імперіалізму (Німеччина) передбачала викриття її «цивілізаторської» місії в колоніях. Наступальний характер німецької зовнішньої політики розглядався у контексті англійсько-німецьких протиріч в Африці та інших регіонах світу. Велику увагу В.І. Ленін приділив національно-визвольному руху в німецьких колоніях,

зокрема, повстанню Гереро і Нама 1904-1907 рр. у Німецькій Південно-Західній Африці.

Видання монографії А. Єрусалимського знаменно тим, що в ній уперше настільки докладно і багатопланово колоніальна політика кайзерівської Німеччини була «вбудована» у систему міжнародних відносин [37]. Широке коло нових історичних джерел, вперше введених у науковий обіг, дозволило розглянути регіональні напрями заокеанської експансії Німеччини, участь німецьких банків у колоніальній політиці, внутрішньополітичну боротьбу у рейхстазі, уряді, суспільстві з питань розвитку «нової Німеччини». Інформаційний простір історії німецької колоніальної політики значно розширився. У той самий час у межах тематики дослідження А. Єрусалимського, колоніальне питання займало підлегле становище стосовно проблем європейської політики держав. Фраза О. фон Бісмарка про «колоніальні лахміття» Німеччини, стосовно колоніальних володінь Англії та Франції, використовувалася для підтвердження авторської оцінки економічного та стратегічного потенціалу кайзерівських колоній [36].

Підсумки Другої світової війни, криза і розпад колоніальної системи (включаючи 1960 рік, що став «роком Африки») сприяли зростанню інтересу істориків до вивчення інтеграційних процесів. Число наукових досліджень – узагальнюючих та монографічних, етнографічних, історико-етнографічних та історичних помітно зросло (Є. Тарле [46], Ф. Ротштейн [81] та ін.).

Вивчення витоків німецької колоніальної політики продовжив В. Ейсимонт [86]. Регіональні напрями німецької експансії досліджувалися у тому впливі на англо-німецькі і франко-німецькі відносини. Ф. Ротштейн докладно розглянув сюжети, пов'язані з використанням кайзерівської Німеччини Африку і Океанію і боротьбою держав за оволодіння колоніальними плацдармами у різних регіонах світу. У 1970 р. побачила світ монографія І. Чарного «Початок колоніальної експансії Німеччини в Африці (1879-1885 рр.)» [58], в якій були узагальнені попередні досягнення вітчизняної науки. Автор чітко співвідніс ролі «одиноких» підприємців типу

А. Людериця та фінансово-монополістичних угруповань, що формуються в Німеччині, показав участь держави в реалізації перших колоніальних проектів.

Продовжувалося дослідження регіональних аспектів колоніальної політики кайзерівської Німеччини, що сприяло формуванню значно повнішого уявлення про її масштаби та напрямки. Масштабні й різнобічні дослідження політики й дипломатії періоду колоніального переділу світу та активної участі в цьому процесі Німеччини проводить В. Возняк [68].

У 1991 р. побачила світ монографія Б. Туполева про німецьку політику на Близькому Сході, у Східній Африці й у басейні Індійського океану [55]. Об'єктом історичного дослідження стали не тільки колоніальні проекти, що відбулися, а й ті, яким не судилося збутися. Факт їх існування дав можливість поставити нові проблеми, пов'язані як з історією зовнішньої політики Німеччини, так і з історією міжнародних відносин, характер і масштаби колоніальних задумів Німеччини, а також сили, які брали участь у їх розробці та впровадженні в політичну практику, отримали значно повніше освітлення. У тому ж році було видано спільну працю А. Пегушева та Б. Туполева, присвячену проблемі колонізації Східної Африки та повстання маджі-маджі [43]. Історики докладно та багатопланово розглянули механізм інтеграційної взаємодії на критичній стадії його розвитку та дали розгорнуту панораму подій одного з найвідоміших антиколоніальних повстань.

Російська історіографія. Видання у 1996 р. монографії О. Балезіна «Цивілізатори в країні дикунів?» [28] було примітно не лише своєю неординарною назвою, а й знаком питання, яке має концептуальний підтекст. Він звернений не лише до конкретного предмета дослідження – німецької поселенської громади Намібії на всьому тимчасовому відрізку її існування (від кайзерівського періоду до сучасності), але й до визначення сутності колоніальної політики, яка сприймається автором, скоріше як інтеграційна взаємодія. Автор розкритикував методологію марксизму за її однобічність, невиправданий за багатьма позиціями негативізм оцінок «колоніального» і

віддав, як учений, перевагу «окремим ідеям» цивілізаційної моделі історії. Тим самим було спроба привнесення методологічних новацій до вивчення колоніальної політики.

Праці Олександра Балезіна є істотним внеском у сучасну російську історіографію проблеми [29]. Зробимо акцент на одній з останніх, 2016 року, статей про спробу переселення в німецькі колонії в Африці т.зв. «російських німців» з Волині. На початку ХХ ст. становище Волинських німців, які жили в Росії протягом сторіччя, погіршилося. У пошуках кращого життя вони почали емігрувати до різних частин світу, у тому числі до нових німецьких колоній, серед яких насамперед – у Німецьку Східну Африку. Але Німеччина з несхваленням поставилася до цього проекту, віддаючи перевагу переселенню до Східної Африки «німецьких німців». Більше того, поселенці з Волині не змогли вписатися в колоніальну економіку Східної Африки і за кілька років стали вимагати «репатріації» до Росії. І багатьом вдалося повернутись. Щодо Німецької Південно-Західної Африки, то російським німцям було відмовлено у дозволі селитися там із самого початку [62].

Російська дослідниця Олена Пуховська [80, 99] розглянула становлення та еволюція німецької військово колоніальної бюрократії, її роль у розвитку колоніальної економіки та колоніального управління. Типологічні та персональні «портрети», спосіб життя та менталітет колоніального офіцера допомагають реконструювати шляхи та методи вирішення «тубільної проблеми» та становлення німецького поселенського товариства в Африці.

Історик О. Юршин аналізує ставлення німецької соціал-демократії до колоніального питання [87, 103], С. Фокін [56, 57, 101] – військові аспекти колоніальної політики Німеччини, С. Буталій – відносини між німцями та африканцями, діяльність християнських місіонерів та трансформації внаслідок цього місцевого суспільства [64, 65].

Останні (2021 р.) праці сучасної російської дослідниці Наталі Івкіної присвячені вивченню колоніального минулого Німеччини та його впливу на сучасну ситуацію у німецько-африканських відносинах [70]. На прикладі

колонії Південно-Західної Африки (сучасна територія Намібії) авторкою вивчено методи, за допомогою яких кайзерівська Німеччина домагалася та утримувала контроль за територією, а також причини постійних повстань окремих племен проти колонізаторів. Також було розглянуто підходи європейських дослідників, а також міжнародних організацій щодо проблеми визнання дій німецьких колоністів геноцидом проти народів Африки. Історик надає оцінку впливу колоніального минулого Німеччини на її сучасну зовнішню політику на африканському континенті. На відміну від інших робіт, в яких представлені або сучасний стан німецько-намібійських відносин, або історичний контекст колоніального минулого, у статті зроблено спробу проаналізувати сукупність історичних факторів, що впливають на актуальний порядок денний.

Українська історіографія. Відзначимо внесок відомого українського історика, професора Сергія Трояна та його наукової школи в дослідження зовнішньої політики Німецької імперії. Біля десятка монографій [49-54], як авторських, так і у співавторстві, низка статей [82-84], присвячених різним аспектам зовнішньої політики Німецької імперії, підготовка молодих науковців, зокрема, Л. ІВалюх, Н. Плюта, П. Троян та ін, це все досягнення професора С. Трояна. З останніх публікацій відзначимо «Простір колоніалізму: Німецька колоніальна пропаганда (1841-1884)» (Карлсруе, 2021) [60].

Представники наукової школи С. Трояна Л. Валюх [66-67] та Н. Плюта [79] активно досліджували англійсько-німецьке та французько-німецьке колоніальне суперництво, а С. Косяк – діяльність німецьких колоніальних товариств [72, 96], а П. Троян – постановку та еволюцію колоніального питання в німецьких землях в середині XIX ст. [53-54, 100].

Харківським істориком Сергієм Луценком у низці статей та дисертації [73-76, 97] вперше у вітчизняній історіографії здійснено дослідження німецьких колоніальних співтовариств, які виникли в африканських колоніях Німеччини наприкінці XIX ст. Визначено основні чинники, які сприяли

трансформуванню переселенських поселень в своєрідні колоніальні співтовариства з власною системою цінностей. Висвітлено особливості господарського розвитку, суспільного та культурного життя цих співтовариств. З'ясовано вплив на життя переселенців законодавчої системи, що була розроблена метрополією та колоніальною адміністрацією. Проаналізовано соціальну структуру німецьких спільнот в Африці, відображено становище різних соціальних груп переселенців всередині колоніальних співтовариств. Зроблено спробу виявлення позитивних і негативних наслідків міжцивілізаційного діалогу німецьких колоністів та африканців. Також серед наробку вітчизняних істориків відзначимо праці Л. Гончаренко [69] та Л. Питльованої [78, 98].

Отже, далеко не всі «білі плями» історії колоніальної політики й етапів становлення та еволюції колоніального питання отримали належну наукову розробку і, відповідно, вимагають подальшого комплексного всебічного дослідження.

1.2. Джерельна база дослідження

Всі знайдені, досліджені, систематизовані та проаналізовані джерела можна поділити на такі основні групи:

- 1) Документальні джерела: законодавчі та міжнародно-правові акти, діловодна документація державних органів, дипломатичне листування тощо.
- 2) Джерела особового походження: спогади (мемуари), щоденники, епістолярна спадщина (листування), виступи, наукові та публіцистичні праці державних і політичних діячів.
- 3) Матеріали преси (німецька преса, преса інших європейських країн, преса країн Африки).

Документальні джерела. Переважна більшість документальних джерел міститься у збірках опублікованих документів та хрестоматіях, напр., «История Германии. Т.3: Документы и материалы», «История Африки в

документах. Т.1. 1870-1918», «Хрестоматия по истории международных отношений. Книга 3. Новое время» тощо.

Автором використані міжнародно-правові акти, що висвітлюють протистояння та суперництво між європейськими державами в Африці, зокрема, «Генеральний Акт Брюсельської конференції» 1890 р. [14] про заборону работоргівлі в Африці, «Генеральний Акт Берлінської конференції по Західній Африці» 1885 р. [20], «Англійсько-німецька угода про Занзібарський султанат та розподіл сфер впливу у Східній Африці» 1886 р. [7] тощо. До даної підгрупи належить і «Доповідь ООН щодо геноциду» 1985 р. [21], яка містить визнання знищення племен намо і гереро з боку адміністрації Німецької Південно-Західної Африки геноцидом.

Вагоме значення для дослідження мали й документи Німецького колоніального товариства [1, 6, 18, 19] та Пангерманського союзу [2]. Виникнення, розвиток та характер правління Пангерманського союзу можна дослідити завдяки докладним запискам помічника секретаря посольства Фан дер Фліта [17], що також висвітлив вплив Пангерманського союзу на колоніальну політику Вільгельма II.

Діловодна документація представлена «Звітом командуючого колоніальними військами в Німецькій Південно-Західній Африці генерал-лейтенантом Л. Фон Троти Генеральному штабу» [5] за 1904 р., документами засідань рейхстагу [3] тощо.

Джерела особового походження. Серед мемуарної спадщини найбільш цінним джерелом є мемуари канцлера Німецької імперії Отто фон Бісмарка [9, 10], що яскраво висвітлюють становлення німецької колоніальної політики. Завдяки ним можна не лише прослідкувати процес зародження німецької колоніальної політики, створення підвалин для її здійснення, але й з'ясувати роль Німеччини на міжнародній арені відразу після створення Німецької імперії, та як це вплинуло на політику щодо колоній.

Відзначимо також мемуари німецького канцлера Б. фон Бюлова [11], що здійснював значний вплив на розвиток Німецької колоніальної імперії, часи його правління відзначаються як такі що мали найагресивніший характер щодо колоніальної політики, завдяки мемуарам можна визначити загальні риси колоніальної доктрини Німецької імперії.

Також варто згадати особисте листування імператора Вільгельма II з російським імператором Миколою II [16], яка вказує на тогочасні відносини Німеччини не лише з Росією, але і з іншими Європейськими країнами, що в той час були вагомими центрами сили і брали участь у переділі «колоніального пирога». Досить важливими є мемуари кайзера [12], що зазначають економічний, соціальний та політичний як внутрішній так і зовнішній стан країни на міжнародній арені. Проте слід мати на увазі, що мемуари належать до особливого виду джерел, які при всій їх важливості і значимості несуть багато суб'єктивного і особистого.

Необхідно також ознайомитися з низкою праць німецьких соціал-демократів, які допомагають прослідкувати процес складання антиколоніальної лінії у німецькому суспільстві.

З реформістською критикою колоніальної політики імперіалізму виступав К. Каутський, ідеолог демократичного соціалізму, автор теорії імперіалізму та ультраімперіалізму (спрямованої на обґрунтування мирного «вростання» капіталізму в соціалізм), один з найбільш авторитетних представників європейського марксизму кінця XIX – початку XX ст. Оголосивши таку політику «величезною помилкою», мислитель проповідував відмову від неї, доводячи, що вона не вигідна (при цьому В. Ленін прагнув довести, що теорія К. Каутського не має нічого спільного з марксизмом, вважаючи Каутського зрадником ідеалів марксизму). У праці «Колоніальна політика у минулому і сьогодні» (1900) К. Каутський пояснював специфіку імперіалізму, як прагнення промислово розвинених країн підпорядкувати собі аграрні, підкреслюючи, що імперіалізм пов'язується з колоніальною політикою, що у межах імперіалізму політика

переплітається з економікою, тому промислово розвиненим країнам вигідне не тільки економічне, але й політичне підпорядкування більш відсталих держав [13].

У праці «Соціалізм та колоніальна політика» (1907) К. Каутський дещо скоригував ідеї Е. Бернштейна (який визнавав право більш розвинених країн модернізувати відсталі, виправдовуючи колоніальну політику розвинених країн, які виконують певну «цивілізаторську місію», прискорюючи економічний розвиток відсталих народів [8]) стосовно колоніалізму, підкреслюючи, що імперська влада може сприяти розвитку окремих сфер життя у колоніях, якщо це гарантує зростання прибутків у самій імперії. Автор довів, що соціалізм вже став економічною необхідністю. Імперіалізм пов'язаний з політикою колоніалізму, агресії та мілітаризму, тому Каутський закликав боротися з подібною політикою, встановлюючи демократичні принципи у міжнародних відносинах. Праця К. Каутського «Національна держава, імперіалістична держава і союз держав» присвячена аналізу процесів переділу світу. Автор не тільки виокремлює і характеризує колонії з європейською культурою, але й наголошує, що колоніальна держава не має стійкості й згуртованості національної держави, а колоніальні володіння можуть легко перейти у руки іншої колоніальної держави шляхом захоплення, продажу або обміну, вирішальним чинником у даному випадку є ступінь військової сили власників колонії.

Матеріали преси. Автором використані матеріали сучасних інтернет-порталів BBC та «ДойчеВелле» [22-24] 2018-2021 рр., які висвітлюють як сучасний стан відносин між Німеччиною та її державами Африки, її ексколоніями, зокрема, Намібією, проблемні питання у двосторонніх відносинах (визнання геноциду намо і гереро та компенсація за нього), так і реакцію громадськості Німеччини та країн Африки на ці «болючі питання двосторонніх відносин».

Отже, залучена до дослідження джерельна база є репрезентативною та дозволяє вирішити поставлені завдання та вивчити різноманітні аспекти обраної теми дослідження.

1.3. Методологія та методи дослідження

Методологічна основа роботи ґрунтується на комплексі сучасних підходів, принципів і методів історичного дослідження. Сукупне їх поєднання спрямоване на всебічне й об'єктивне висвітлення явищ, подій і фактів, дозволяє відтворити формування колоніальної політики Німецької імперії взагалі та її особливостей в африканських колоніях у 1871–1918 рр.

Для досягнення поставлених завдань використано аналітичний, порівняльний, системний та структурний методологічні підходи. Серед загальнонаукових методів застосовувалися аналіз, синтез, узагальнення та системний підхід, а також міждисциплінарні методи, що зумовило характер спеціально-історичної та історіографічної складової методологічної бази роботи.

У дослідженні базовими виступали принципи історизму, об'єктивності, системності та відповідності [48, с. 386]. Важливе місце в роботі посідає принцип об'єктивності, який забезпечив проведення всебічного неупередженого аналізу та оцінки історіографічного доробку. Цей принцип передбачає об'єктивний розгляд історичних явищ, фактів та подій у сукупності, дозволяє дати неупереджену оцінку значному обсягу залучених до дослідження різноманітних за походженням джерел.

Принцип історизму забезпечує аналіз формування, становлення, розвитку кожного досліджуваного історичного факту, а також розгляд явища в процесі його розвитку з урахуванням історичного досвіду [48, с. 387]. Цей принцип дозволяє виявити певні закономірності еволюції політики Німеччини щодо її африканських колоній та дослідити основні етапи їх розвитку в загальноісторичному контексті.

Важливе значення має принцип системності [48, с. 405], який забезпечив подання матеріалу в завершній формі, дозволив з'ясувати умови історичних подій, процесів та явищ, установити причинно-наслідкові зв'язки. Це стало можливим завдяки залученню до роботи опублікованих документів, статичних матеріалів, матеріалів преси, документів особового походження, а також історіографічному аналізу.

У роботі використано філософські, загальнонаукові й спеціально-наукові методи дослідження. Філософські методи наукового пізнання – це аналіз, синтез, класифікація, узагальнення. За допомогою методу класифікації було здійснено аналіз та групування історіографічного доробку та джерельної бази роботи [48, с. 401-402], зокрема, в історіографічному доробку було виділено такі групи наукових праць як:

- 1) праці українських учених, окремо відзначено внесок відомого українського історика, професора Сергія Трояна та його наукової школи в дослідження зовнішньої політики Німецької імперії;
- 2) твори радянських / російських істориків;
- 3) дослідження зарубіжних науковців, зокрема, німецьких та американських, а також африканських істориків.

Із категорії загальнонаукових методів пізнання визначальну роль у дослідженні відіграли історичний, логічний і статистичний. Завдяки історичному й логічному методам, які між собою взаємопов'язані, було виявлено причинно-наслідкові зв'язки між явищами й подіями суспільно-політичного характеру, визначено характер імперської політики Німеччини щодо африканців, а також порядок утворення колоній в Африці, основні напрями політики Німецької імперії в окресленому в дослідженні регіоні.

Ще одним методом з використаних у роботі є статистичний. Його залучено наприклад для встановлення загальної чисельності загиблих під час геноциду племен намо і гереро і т.п.

Іншою категорією науково-дослідницьких методів, використаних під час написання роботи, є спеціально-наукові методи. Зокрема, це історико-

генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-хронологічний, синхронний, проблемно-хронологічний та методи періодизації, систематизації й узагальнення.

Історико-генетичний метод забезпечив встановлення основних причинно-наслідкових зв'язків подій протягом всієї роботи. Його застосування дозволяє розкрити послідовність подій і явищ, що забезпечує відтворення історії німецьких колоній в Африці.

Застосування історико-порівняльного методу надало можливість визначити спільне й відмінне в досліджуваних подіях [48, с. 394-395]. Його використано для порівняння політики Німецької імперії в Намібії та Танзанії, Того і Камеруні.

Застосування історико-типологічного методу дозволило поділити об'єкти та явища на відповідні типи, в основі яких – спільні ознаки [48, с. 399-400]. Його використано під час аналізу джерельної бази, яку поділено на такі групи: 1) офіційні актові документи; 2) офіційне діловодство; 3) статистичні матеріали; 4) документи особового походження; 5) періодична преса.

Історико-хронологічний метод застосовано для вивчення досліджуваного процесу, його аналізу в хронологічній послідовності, виявлення закономірностей тощо. Проблемно-хронологічний метод використано для дослідження подій та явищ у хронологічній послідовності й тісному взаємозв'язку. Завдяки цьому під час структурного оформлення роботи її розділи отримали чітку хронологічну послідовність.

Синхронний метод дозволив показати події та явища, що відбувалися одночасно у різних місцях. Завдяки його використанню було паралельно досліджено та вивчено політику Німецької імперії в різних африканських колоніях, зокрема, Намібії та Танзанії, Того і Камеруні.

Застосування методу періодизації дозволило систематизувати історичний процес за хронологічними періодами, які відрізняються відповідними особливостями [48, с. 391]. Наприклад, в певній групі

наукових праць було виділено такі періоди у розвитку як радянський – 1917-1991 рр. та російський – 1991-2021 рр.

Отже, сукупне використання в роботі широкої теоретико-методологічної бази дозволило автору вивчити, проаналізувати, дослідити значний джерельний та історіографічний масив, дало змогу успішно вирішити поставлені дослідницькі завдання й досягти мети, розкривши обрану тему дослідження.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ

2.1 Німецька імперія на політичній карті світу

Створення Німецької імперії кардинально змінило розстановку сил в Європі. Замість Пруссії на європейській карті постала одна з найпотужніших в економічному плані і найсильніша з військової точки зору континентальна держава, якій протистояли Англія, Франція, Росія і Австро-Угорщина.

Події 1870-1871 рр. одним з перших прокоментував лідер консервативної опозиції в палаті громад британського парламенту Бенджамін Дізраелі, який 9 лютого 1871 р заявив, що «франко–німецька війна – війна не звичайна, не така, якими були прусько–австрійська, італійська або Кримська війни» [55, с. 202].

«Ця війна означає німецьку революцію, політична подія більш значуща, ніж Французька революція минулого століття. Я не хочу сказати, що це більша або така ж за важливістю соціальна подія ... Але що ж сьогодні сталося? Рівновагу сил повністю зруйновано; і країною, яка від цього найбільше постраждала і яка більше всіх відчує цю могутню зміну, є Англія» [55, с. 202].

Після 1871 року в Європі встановився «войовничий мир». Колишній держсекретар США Г.К іссінджер висловив думку, що в XIX столітті Німеччина Бісмарка демонтувала «європейський концерт» перетворивши європейську дипломатію в холоднокрівну гру силової політики [47, с. 104]. Внутрішня політика Німеччини відразу після 1871 року зробила значні кроки, щодо права, прийнявши нову Конституцію, що затверджувала провідну роль Пруссії в «союзі німецьких князів». Імператор засідав в бундесраті і міг призначати та відкликати рейхсканцлерів. Вводилось загальне чоловіче виборче право, що дозволяло людям обирати рейхстаг, тобто парламент. Перші роки існування нової Німецької імперії

характеризувалися небаченим ростом промислового розвитку, який був обумовлений, перш за все, наданням в економіку Німеччини 5 млрд. франків компенсації від Франції за поразку у франко–пруській війні. Економічним успіхам сприяло і розширення економічного простору за рахунок придбання нових територій. Потужними темпами йшли становлення і розширення банківської системи і торгівлі, конструювання залізниць, житлове і індустріальне будівництво. Частка Німеччини у світовій торгівлі зростає з 1887 по 1914 рік на 214%, вивівши таким чином країну в лідери. Не тільки Франція, а й сама «володарка морів» Велика Британія виявилися в ролі аутсайдерів. Почав розвиватися парламентаризм і партійна система, були закладені основи державної соціальної політики. Всі ці сприятливі умови сприяли сталому демографічному росту. Якщо в 1870 році населення Німеччини становило 40 млн., то в 1914 році воно наблизилося до позначки в 68 млн..

Зовнішня політика Німецької імперії була мілітаристською. І це не дивно, зважаючи на те що Німецька імперія була побудована на руїнах кровопролитних воєн. З самого початку був взятий курс на посилення впливу Німеччини в Європі. Для того щоб це зробити Німеччині доводилося постійно нарощувати зброю, що потребувало великих фінансових вливань, вони забезпечувались в основному з податків громадян, а також за рахунок завойованих держав та колоній. Проте в перші роки існування Німецької імперії, вона не володіла колоніями, але вражала темпами економічного розвитку німецького капіталізму [33, с. 78].

Особливо активно відбувався процес розвитку промисловості, активно йшов процес монополізації виробничої і банківської сфер. В 1880 році Німецька імперія займала друге місце по рівню ВВП пропустивши вперед лише Велику Британію. І для розвитку промисловості країна потребувала сировинних ресурсів і нових ринків збуту. Цього вони могли досягти лише шляхом загарбання власних колоній [57, с. 57].

Як зазначає С. Троян, розпочавши значно пізніше багатьох європейських держав колоніальні загарбання, Німеччина при цьому проявила велику агресивність. Провідні колоніальні країни, і перш за все Велика Британія, дуже швидко переконалися, який небезпечний конкурент з'явився у них у боротьбі за поділ колоній. Здійснивши протягом 80 – середини 90-х рр. XIX ст. загарбання ряду земель в Африці й Океанії, Німеччина посіла третє місце в світі за розмірами своєї колоніальної імперії. Вона прагнула до подальшого розширення сфери свого колоніального впливу, насамперед за рахунок іспанських і португальських територіальних володінь [84, с. 181-182].

Особливої актуальності влітку 1898 р. в зв'язку з посиленою підготовкою Англії до війни проти бурських республік Трансвааль і Оранжева набуло для Німеччини питання про поділ португальських колоній. Німецький колоніалізм прагнув взамін картбланшу Великої Британії на агресію проти бурів одержати колоніальні компенсації в Африці. «... Я спробую, – повідомляв німецький посол у Лондоні граф Гатцфельд, – зайняти таку позицію, що тепер уже справа Солсбері повідомляти мені, які поступки англійці готові зробити нам у португальських колоніях в Африці» [Цит. за: 84, с. 182].

Англія на перших порах прагнула самостійно захопити колоніальні володіння Португалії, яка у той час знаходилася на грані фінансового і політичного краху. Однак у Лондоні змушені були рахуватися з можливим опором з боку Німеччини, яка заявила про свою зацікавленість у територіальних і фінансових питаннях на півдні Африки. Гатцфельд у відповідь на запит британського прем'єра Солсбері заявив: «Німеччина у всякому випадку повинна мати Анголу і північну частину Мозамбіку. Тоді Англія досягне своєї бажаної мети – Делагоа, з усім, що це означає для Трансваалю, а ми відмовимося там від наших важливих інтересів, за які ми можемо вимагати відповідних компенсацій. Якщо німецькі вимоги відносно португальських колоній здаються Англії надмірними, то остання може

запропонувати Німеччині інші «об'єкти компенсації», наприклад Занзібар» [Цит. за: 84, с. 183]. Окрім того, Німеччина вимагала, щоб Англія негайно передала їй бухту Уолфішбей і пообіцяла підтримати в майбутньому, коли на порядок денний стане питання про португальську частину Тимору. Такою була ціна німецького уряду за відмову від підтримки бурських республік.

На думку Сергія Трояна, якби така колоніальна програма була реалізована, то це стало б найбільшим успіхом німецької дипломатії, оскільки:

- 1) Німеччина відкривала собі шлях до захоплення великих колоніальних володінь в Африці, які в два рази переважали за розмірами територію самої Німеччини.
- 2) вона досягала виходу своїх колоній у Східній Африці до Замбезі, а в Південно-Західній Африці – до Тигрової бухти (Тайгербей).
- 3) німці здобували два важливих опорних пункти в районі Конго і Голландської Індії.

У кінцевому підсумку, після довгих дискусій і взаємних поступок Німеччина досягла угоди з Англією. 30 серпня 1898 р. були підписані дві конвенції, одна з яких абсолютно секретна. Вона передбачала умови поділу португальських колоній: «Якщо виявиться неможливим зберегти недоторканість володінь Португалії, розташованих в Африці – на південь від Екватора і в Тиморі, то Англія і Німеччина нададуть один одному у вказаних областях свободу дій» [7]. Вони погоджувалися також не допускати до поділу цих колоній нікого стороннього. Наперед передбачаючи можливість банкрутства Португалії, договір надав Німеччині право одержувати митні збори у південній частині Анголи і в частині Мозамбіку на південь від р. Замбезі.

Англо-німецька угода не залишилася абсолютною таємницею. Щоправда, ореол таємничості знову зробив реальною, безпідставно, можливість приєднання Великої Британії до Троїстої угоди. Так, португальський посланець у Мадриді Маседо, за повідомленням з Іспанії

російського посла Д. Шевича, вважав, що Німеччина збирається одержати вигоду:

- а) з договору з Англією на ґрунті колоніальної політики в Африці,
- б) з участі у фінансових операціях,
- в) з тісного зближення з Англією.

Маседо підкреслив: «Словом, є всі підстави припускати, що якщо англійський уряд ще не повністю примкнув до Троїстого союзу, то по крайній мірі з головних питань, які мотивували цей союз, він зобов'язався створити Німеччині дружню підтримку, як зі свого боку Німеччина зобов'язалася, вірогідно, не перечити розвитку планів Англії у долині Нілу і на Крайньому Сході» [Цит. за: 84, с. 184].

Сам імператор Вільгельм II признавався російському послу в Берліні графу Н.Остен-Сакену: «Досягнута угода, що кожне придбання португальських колоній, зроблене Англією, повинно бути поділено між нами. Це дасть мені гарні шматки колоніальних володінь і гарні вугільні станції. Ми взаємно визнали наші сфери впливу в Африці» [12, с. 56]. Бюлов також оцінював англо-німецький договір 1898 р. дуже високо: «Він здатний забезпечити нам виключне право на область у два рази більшу за розмірами, ніж Німецька імперія, дозволив би шляхом доступу із Східної Африки до Замбезі і з Південно-Західної Африки до Тигрової бухти об'єднати найкращим чином дві наші найважливіші колонії і, в кінці кінців, надав би бажану можливість одержання двох нових значних опорних пунктів у Конго» [11, с. 273].

Імператор тісно пов'язував плани зміцнення Німеччини як світової держави з успіхами колоніальної політики, яка в свою чергу, повинна спиратися на підтримку сильного військово-морського флоту. Вперше Вільгельм II заявив про це 18 січня 1896 р. на банкеті у зв'язку з святкуванням 25-річного ювілею імперії. Кайзер сказав: «Німецька імперія стала світовою державою. Всюди у найвіддаленіших куточках земної кулі, живуть наші співвітчизники; німецькі товари, німецька наука, німецька

підприємливість перепливають океани, і цінність того, що Німеччина посилає через моря, вимірюється тисячами мільйонів марок. Ваш святий обов'язок, панове, допомогти мені міцно зв'язати цю велику Німецьку імперією з вітчизняною» [Цит. за: 84, с. 189].

Однак на практиці англо-німецька угода про поділ португальських колоній так і не була здійснена. Як влучно зауважив історик-германіст А. Єрусалимський, «велика дипломатична перемога німецького імперіалізму, який шукав «місця під сонцем», над англійським на цей раз виявилася пірровою перемогою. Німецька дипломатія зберегла «свободу рук», ще не помічаючи, що руки залишилися пустими» [36, с. 130]. Більше того, 14 жовтня 1899 р. англійський уряд уклав з Португалією секретний Віндзорський протокол, який гарантував недоторканість її колоніальних володінь. Він по суті перекреслював плани переділу колоній за рахунок сфер впливу Португалії.

1890 р. Німеччина з Великою Британією уклали Гельголандсько-Занзібарська угоду, якою врегулювали свої колоніальні інтереси в Східній Африці. Територія трьох невеликих африканських королівств, що знаходились під протекторатом Німеччини вдалося обміняти на стратегічно важливий острів Гельголанд у Північному морі(згодом став головною військово морською базою) і ряд територій в Африці, такі як «смуга Капріві» завдяки якій сучасна Намібія має довгу лінію аж до річки Замбезі, також був встановлений кордон між німецьким Тоголендом і британської колонією Золотий берег, а також між німецьким Камеруном і британською Нігерією.

Проголошувалася свобода переміщення і торгівлі по озеру Чад. Договір не знайшов значної підтримки в політичних колах Німеччини, які виступали за провадження більш жорсткої політики в Африці, але особливо нерівноцінним їм видавався обмін королівств Уганду, Віту та Занзібар на Гельголанд. Але згодом саме Гельголанд виявився єдиним німецьким територіальним надбанням, що був збережений за Німеччиною згідно з Версальським договором і до сих пір залишається німецьким [38].

Основні статистичні дані по історії Німецької колоніальної імперії наведені в таблиці 1.

Табл. 1. Колонії Німецької імперії¹

	Площа (тис. км ²)	Чис-ть жителів (тис. осіб)		Залізниця (км)	Експор т (млн марок)	Імпорт (млн марок)
		корінні	білі			
В Африці:						
Того	88	1 031	0,4	325	9,9	11,4
Камерун	504	3 326	1,8	310	23,3	34,2
Німецька Південно-Західна Африка	830	80	15	1960	39,0	32,5
Німецька Східна Африка	1 020	7 645	5	1250	31,4	50,3
В Азії та Тихому океані:						
Палау, Каролінські, Маріанські, Маршаллові острови	13,2	15	0,5		6,9	3,4
Самоа	25,5	35	0,5	—	5,1	4,9
Німецька Нова Гвінея та архіпелаг Бісмарка	230	719	0,9		5,1	5,9
Кіпу-Чау	0,56	192	4,4	435	79,6	6,1

¹ Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Bd. 8. München, 1996. S. 260-261; № 154. Германские колонии (1913-1914гг.). // История Германии : учебное пособие : в 3 тт. Т. 3: Документы и материалы / Отв. ред. С. А. Васютин, Ю. В. Галактионов, Л. Н. Корнева. Москва : КДУ, 2008. С. 292.

2.2. Отто фон Бісмарк та його роль у формуванні колоніальної політики

Протягом майже двох десятиліть Бісмарк майстерно маніпулював зобов'язаннями і інтересами європейських держав заради збереження миру в Європі і зміцнення позицій молоді Німецької імперії, керуючись принципами «реальної політики» (Realpolitik). У його розумінні «реальна політика» означала відмову від сентиментів і легітимності і зведення в абсолют тверезого розрахунку сил. Саме йому належить знаменита фраза про те, що «політика є мистецтво можливого, наука про відносне».

Бісмарк пробув на посаді рейхсканцлера 19 років. Послідовно проводячи союзницьку політику, він намагався стабілізувати становище імперії в рамках нового співвідношення сил на європейському континенті. З одного боку, він намагався, і не безуспішно, ізолювати Францію, яка не могла змиритися з поразкою у війні і втратою Ельзасу і Лотарингії. З іншого боку, він продовжував розвивати дружні відносини з Росією, уклавши з нею в 1887 році секретний договір, і налагодив союзницькі відносини з одвічним суперником Пруссії – Австро–Угорщиною. При Бісмарку почалася колоніальна експансія Німеччини в Африці і на Маршаллових островах в Тихому океані [81, с. 79].

При ньому ж почався відлік історії німецького міністерства закордонних справ або дослівно «зовнішньополітичного відомства» яке з'явилося 1 січня 1870 р в результаті перетворення міністерства закордонних справ королівства Пруссії. Канцлер Північнонімецького союзу Отто фон Бісмарк своїм указом від 8 січня 1870 року дав новому державному інституту назву, мабуть, за аналогією з британським «Форін офіс», з тим щоб підкреслити, що мова йде про структуру, яка безпосередньо підпорядковується главі виконавчої влади. Єдиним міністром цієї федеративної держави був федеральний канцлер, а з 1871 року – рейхсканцлер, який займав також посаду прем'єр–міністра Пруссії і міністра закордонних справ країни. З 1862 по 1890 рік це був Бісмарк.

Одночасно він був головою бундесрату Союзу, а пізніше і Німецької імперії. Своє головне завдання Бісмарк бачив у тому, щоб ізолювати Францію, позбавивши її можливості знайти собі союзників. При цьому він розумів, що самим фактом свого існування Німецька імперія з потужною пруської військової машиною представляла загрозу для всіх своїх сусідів. Не випадково його переслідував «кошмар коаліцій» ("cauchemar des coalitions") проти Німеччини, на які могли б піти її суперники – Франція, Австрія, Велика Британія і Росія. Тому канцлер хотів збудувати дружні відносини і з Австро–Угорщиною, і з Росією, роблячи ставку на зближення трьох імператорів та укладення між ними троїстої унії. Він прекрасно усвідомлював те, що курс на конфронтацію з Петербургом неминуче спричинить за собою франко–російське зближення, що загрожувало німцям війною на два фронти. Одночасно він брав до уваги і Австрію, яка не забула поразку від прусаків в війні 1866 року і за певних обставин могла за прикладом Франції встати на шлях реваншу [59, с. 146].

На початку 70–х років обставини склалися сприятливо для реалізації задумів канцлера. Англо-австрійське зближення з урахуванням прагнення протидіяти Росії на Балканах не відбулося через небажання Лондона брати на себе будь-які союзницькі зобов'язання. Росію ж лякала перспектива створення австро-німецького альянсу, і вона була готова на діалог з обома державами, щоб не залишитися на самоті при грі в європейський покер. Бісмарк блискуче розіграв свою партію і домогся того, що в вересні 1872 року в Берліні відбулося довгоочікуване побачення трьох імператорів. Само по собі воно носило більше символічний характер. Предметну розмову вели лише глави зовнішньополітичних відомств, які домовилися про наділення Німеччини функцією арбітра в разі загострення відносин між Віднем і Петербургом. У всіх зовнішньополітичних справах Бісмарком керував голий розрахунок. Йому були чужі сентименти. Приклад з російсько-німецьким «договором перестраховки» показує, що канцлеру нічого не коштувало підписати два несумісних зобов'язання, коли лояльне виконання одного з них

виключало виконання іншого. Головне – це служило зміцненню безпеки молодій Німецькій імперії, яка була занадто слабка для того, щоб зайняти панівні позиції на континенті, і, навпаки, занадто сильна і зухвала, щоб міцно вписатися в систему європейської рівноваги [27, с. 56].

Німці ніколи не мали ілюзій щодо того, що зможуть на тривалу перспективу вижити без союзників. Географічне положення країни, кількість сусідів, а також їх міць і вплив починаючи з XVII століття змушували Німеччину шукати відповідних партнерів. З метою запобігти найбільшій небезпеці: потрапляння в економічне, політичне і, перш за все, військове оточення, потрібно було знайти хоча б одного союзника серед найближчих сусідів. Тому в об'єктив німецької політичної еліти природним чином потрапляли в першу чергу Росія і Франція, від випадку до випадку Австрія і в особливих ситуаціях Англія. Однак необхідність вибору на користь «сходу» або «заходу» несла з собою ризик потрапити в залежність від партнера по альянсу, яка при форс–мажорних обставинах могла звернутися в свою протилежність і нашкодити безпеці Німеччини. Все це змушувало Бісмарка пов'язувати своїх сусідів і партнерів, навіть потенційних, мережею договорів, які в сукупності утворювали цілу систему альянсів, в центрі якої перебувала Німеччина.

У зв'язку з цим Г. Кіссінджер пише: «Результатом дипломатії Бісмарка була поява на світ взаємно переплетених альянсів, частина з них співпадала за програмними цілями, а частина суперечила один з одному, що страхуючи Австрію від російського нападу, Росію від австрійського авантюризму, а Німеччину від їх військового оточення, та залучали Англію захищати, від російської експансії, напрямом Середземного моря [32, с. 239].

Щоб звести до мінімуму виклик такій складній системі, Бісмарк робив все, що було в його силах, щоб задовольняти французькі амбіції повсюдно, за винятком Ельзас–Лотарингії. Він заохочував французьку колоніальну експансію, частково для того, щоб відвести французьку енергію від Центральної Європи, але в набагато більшому ступені для того, щоб

зіштовхнути Францію з суперниками по колоніальних придбань, особливо з Великою Британією» [40, с. 114]. Його головна мета полягала в тому, щоб держави, які перебували на периферії європейського континенту, займалися б з'ясуванням відносин між собою, послаблюючи тим самим військово-політичний тиск на Німеччину [59, с. 128].

Протягом ряду років увагу Бісмарка концентрувалася на Європі, а за її межами – тільки в тій мірі, в якій зовнішньополітичні завдання сприяли збереженню європейського рівноваги і ізоляції Франції. Рейхсканцлер вкрай стримано ставився до питання про колонії, справедливо вважаючи, що в конфліктних ситуаціях колонії не зможуть отримати достатньої підтримки з боку метрополії. Але важливіше було побоювання того, що колоніальна експансія Німеччини може обернутися протистоянням з Великою Британією або Францією, а це було неприйнятно в умовах, коли його країна, займає центральне положення на континенті, і без перебуває під загрозою боротьби на два фронти.

Сергій Троян визначає такі причини колоніальної політики рейхсканцлера Отто фон Бісмарка. Вступ Німеччини на шлях офіційної колоніальної експансії, а пізніше і «світової» політики, був зумовлений і диктувався кількома фундаментальними чинниками [82 с. 31-32].

По-перше, після завершення 1871 року процесу об'єднання країни на ґрунті швидкого господарського розвитку йшло формування промислової та торговельної буржуазії зі своїми чітко вираженими економічними й політичними інтересами. Для неї була характерна готовність до рішучих дій на міжнародній арені. Кайзерівська Німеччина мала велику військову силу, викликаючи тривогу своїх сусідів. Розвиток капіталізму дозволив Німеччині утвердитися в союзі європейських держав і вимагати свою долю у поділі світу. Він створив матеріальні умови для прискорення і завершення процесу формування ідеології німецького колоніалізму і переходу до політики заокеанських колоніальних загарбань. Оскільки боротьба за остаточний поділ, а потім переділ світу велася з економічно передовими державами, то

кайзерівська Німеччина мобілізувала величезні господарські, військові та людські ресурси. Тому правлячі соціальні групи змушені були також докласти величезні зусилля, щоб ідеологічно підготувати народ до колоніальних загарбань, експансії і навіть війни. Дух колоніалізму став оволодівати німецькими торговельними, фінансовими та промисловими колами, які все сильніше прагнули заручитися в колоніальних справах офіційною урядовою підтримкою.

По-друге, готуючись до свого дебюту на терені колоніальної політики, німецька буржуазія розгорнула активну пропаганду колоніальних загарбань, до якої були втягнуті різні соціальні групи суспільства. Щоб створити сприятливу громадську думку, правлячі класи кайзерівської Німеччини використовували весь арсенал засобів: від трибуни рейхстагу до друкованої продукції, а також передвиборні баталії. Формування колоніалістських ідей у Німеччині й підготовка до колоніальних загарбань супроводжувалися активізацією колоніальної пропаганди.

По-третє, на рубежі 70 – 80-х років XIX століття відбувся також поворот у поглядах рейхсканцлера Отто фон Бісмарка і німецького уряду на колоніальне питання – у їхньому ставленні до необхідності та можливості вступу Німеччини на шлях відкритих колоніальних засвоювань. Урядовий кабінет уже на початку 1880-х років проявив активність у цілому ряді колоніальних питань. Бісмарк підтримав кроки впливових фінансистів А. Ганземана і Г. Блейхредера з метою захоплення Нової Гвінеї та інших тихоокеанських островів, а також колоніальне підприємство представника бременського торговельного капіталу А. Людеріца у Південно-Західній Африці.

Отже, в XIX ст. відбувся стрімке зростання національної свідомості в Німеччині і з плином часу це привело її до прагнення взяти участь в колоніальному розподілі світу. В ідеалі канцлер Німеччини Отто фон Бісмарк він пропонував перекласти колоніальні справи на плечі «інвесторів», бізнесменів, а держава лиш надаватиме їм гарантію на максимальний захист

їх інтересів. Тим не менш Бісмарку все ж таки довелося врахувати колоніальний фактор, після того як виявилось, що заморськими територіями можна вдало торгуватися з європейськими державами.

2.3. Берлінська конференція по Конго та її наслідки

У той же час, у 1870-1880-ті роки спостерігається активізація діяльності найвпливовіших європейських акторів в Африці: Великої Британії, Франції, Португалії. Вони мали свої концепції створення колоніальних імперій.

Велика Британія прагнула створити суцільний ланцюг колоніальних володінь по лінії Каїр Кейптаун. Франція була зацікавлена в об'єднанні своїх колоній по лінії Дакар Джібуті та Алжир Убангі. Португалія вважала логічним об'єднання Анголи і Мозамбіку в єдину колонію. Інтереси цих держав перетиналися у Центральній Африці у басейні Конго. У той же час, захоплення Німеччиною в 1884 р. Камеруна, Того, Південно-Західної Африки, а також створення Міжнародної компанії Конго призвели до ще більшої ескалації напруженості у регіоні. В результаті європейські еліти все більше відчували потребу регламентації правил здійснення подальшої колоніальної експансії на африканському континенті для запобігання озброєному протистоянню.

З цією метою з 15 листопада 1884 по 26 лютого 1885 проводилася Берлінська конференція з африканської проблематики. У ній брали участь представники 14 держав: Великої Британії, Франції, Німеччини, Італії, Португалії, Іспанії, Данії, Швеції, Нідерландів, Бельгії, Австро-Угорщини, Росії, Османської імперії, США.

Безпосереднім приводом для скликання конференції послужили протиріччя між державами-метрополіями в басейні Конго та Проблема визнання Міжнародної компанії Конго. Проте ініціатор конференції, канцлер Німецької імперії Отто фон Бісмарк, позначив питання вільної торгівлі та

судноплавства, вироблення точних правил реалізації колоніальної політики як пріоритетні на конференції.

Після більш ніж 3 місяців засідань учасники Берлінської конференції склали Загальний акт, в якому були зібрані всі угоди. Цей документ було підписано 26 лютого 1885 р. , у день, коли закінчились переговори [20].

Конференція завершилася підписанням Генерального акта 26 лютого 1885 р. та визнанням Міжнародної компанії Конго, чий Президент Максимільєн Страух підписав від імені Компанії Генеральний акт. Це призвело до надання Компанії статусу безпосереднього суб'єкта даного акта, отже, і міжнародних відносин [60, р. 65]. Фактично суверенітет Компанії забезпечувався ув'язненими їй двосторонніми договорами з країнами-учасницями конференції.

Закон містить сім різних розділів. Вони містили узгоджені правила щодо всіх аспектів колонізації та поділу Африки. Незважаючи на те, що Конференція не входила у конкретні питання суверенітету, вона встановила умови, за яких кожна європейська держава може приєднати території Африки. Таким чином, це забезпечило юридичне покриття колонізації всього континенту, за винятком Ліберії та Ефіопії.

Свобода торгівлі

Загальний акт Берлінської конференції проголосив, що весь басейн річки Конго, її гирло та країни, через які вона проходила, повинні залишатися відкритими для торгівлі для всіх зацікавлених сторін. Розділ також включав свободу судноплавства по тій самій річці та по Нігеру.

У той же момент країни, які торгували на цій території, зобов'язалися захищати корінні народи, місіонерів та мандрівників, а також захищати свободу віросповідання.

Заборона рабства та зобов'язання влади

Підписанти дали згоду на скасування рабства на всіх колонізованих територіях. Подібним чином вони пообіцяли підтримувати мир і підвищувати якість життя населення.

Uti possidetis iure

Серед правових аспектів, які повинні регулювати колонізацію, найбільш важливим було визнання принципу *uti possidetis iure* або принципу ефективної окупації.

Ця правова норма встановлювала, що будь-яка європейська країна, яка претендує на суверенітет над африканською територією, повинна, по-перше, продемонструвати, що вона вже встановила над нею ефективну адміністрацію.

Для того, щоб довести, що попереднє володіння, європейська країна, про яку йде мова, повинна була підписати договір з населенням району. Крім того, вона повинна була довести, що вона вже діяла як уряд, або, якщо це не вдалося, військова окупація району.

Наміри європейських держав, проголошуючи цей правовий принцип, полягали в тому, що жодна країна не претендуватиме на африканську територію, на якій вона не перебувала.

На практиці це спричинило організацію численних військових, комерційних чи дипломатичних експедицій в Африку з метою встановлення поселень і, пізніше, для претензії на суверенітет.

Генеральний акт конференції складався з 38 статей, поділених на 7 глав. У ньому було відображено рішення конференції, укладені у відповідні принципи.

- Принципи свободи торгівлі та свободи судноплавства, сформульовані у статтях 1-5 та 7-8, які передбачалося імплементувати на території так званого конвенційного басейну Конго [2, з 59].
- Принцип боротьби з работоргівлею, який традиційно активно відстоювала Велика Британія, знайшов відображення у статтях 6 та 9 [3, з 504]. Можна виділити принципи виключно гуманітарного характеру: свобода та підтримка будь-якої просвітницької та місіонерської діяльності, свобода совісті та релігійна терпимість. Ці філантропічні принципи полягали у статті 6.

- У розділі 3 був закріплений принцип нейтральності територій, включених до конвенційного басейну Конго.
- З практичних заходів щодо його реалізації можна виділити статтю 12, яка зобов'язувала у разі загрози воєнного конфлікту в регіоні між двома і більш підписали країнами, вдаватися до посередництва інших держав з числа тих, хто підписав акт.
- Глава 6 включала статті 34 і 35, де був закріплений принцип «ефективної окупації». Він передбачав імплементацію практики ефективного проникнення на нову територію представників колоніальних держав, забезпечення ефективного контролю за цією територією та своєчасного повідомлення інших суб'єктів міжнародного права.

Наслідки

Безпосереднім наслідком Берлінської конференції стало прискорення гонитви за позиції на африканському континенті. До початку зустрічей європейці контролювали лише 20% Африки. За кілька років лише дві невеликі африканські країни не потрапили під владу різних держав Європи. Африці залишилось лише 2 суверенні держави – Ліберія і Ефіопія [31, с. 230-232].

Якщо вести мову про імплементацію рішень Берлінської конференції, то ряд гуманістичних принципів і принцип боротьби з работоргівлею були реалізовані в повною мірою; принципи нейтральності територій, свободи торгівлі та судноплавства, які передбачалося поширити на всю Африку, так і не були імплементовані в умовах політики жорсткого протекціонізму європейських держав. Наприклад, комісія з контролю за судноплавством, про яку йшлося у статті 7, так і не було створено. Значення Берлінської конференції та прийнятих на ній рішень заключається, насамперед, у якісній реалізації принципу «ефективної окупації», який визначив чіткі правила реалізації колоніальної політики європейських країн в Африці.

Отже, 1884–1885 роки в Берліні відбулася конференція з розподілу Африки, заключний акт, що був прийнятий на конференції визнав, що всі колоніальні захоплення відбуваються законно, а також вперше письмово закріпив обов'язки держав, згідно зі сферами впливу. Ще одним важливим досягненням конференції було затвердження принципу ефективної окупації, що закликав пускати в обіг сировину здобуду в своїх колоніальних володіннях. А за неможливості самостійного освоєння ресурсів – допускати на території інші держави, для ефективної та плідної співпраці. Саме цей принцип став основою небувалої активності в Африканському регіоні, що призвело до того що вже за 10 років в

Берлінська конференція 1884–1885 років організована Бісмарком, була поворотним моментом в історії європейських колоніальних загарбань в Африці, оскільки вона не тільки визнала європейських колоніальні претензії в Африці, але і прискорила процес розділу континенту. Європейські держави погодилися, що ті країни, які претендують на частини Африки повинні були фізично зайняти територію, щоб узаконити ці вимоги. Німеччина анексувала Південно–Західну Африку (нині Намібія) в 1884 році після того, як закінчилися переговори з Великою Британією. У тому ж році Німеччина анексувала смугу берегової лінії на Гвінейській затоці, яка згодом була розширена на територію Німецького Камеруну. Придбання Того завершило німецькі анексії території в Західній Африці. Німеччина придбала німецьку Східну Африку (нині материк Танзанія, Руанда і Бурунді) в 1885 році, і формальний протекторат був оголошений в 1890 р.. Проте, формальні кордони не були укладені до кінця 1890–х років [39].

Оцінки рішень даної конференції були чом полярними, зокрема, з лівоорієнтована преса містила чимало карикатур із зображенням «поділу африканського пирогу» [Додаток 1].

2.4 Німецький колоніальний союз

Найчастіше нові колонії в 80–х роках XIX століття в Німеччині з'являлися завдяки підприємцям. Після чого Берлін офіційно проголошував свій протекторат над ними і повідомляв про це Францію, Велику Британію, Іспанію, Португалію та Італію, а через рік–два ці території ставали колоніями Німецької імперії.

Німеччина використовувала концесійні компанії на ранніх етапах створення колоніальної системи приєднання територій. Компаніям було надано право управляти колоніями від імені німецького уряду. Концесійні фірми були підтримані на умовах їх залучення приватного капіталу для цілей інвестування в колонії. Аргумент у тому, що приватне підприємство буде менш дорогим, як для уряду, і для платників податків, так як і останні будуть позбавлені від тягаря фінансування імперії.

14 квітня 1880 року в рейхстаг був представлений проект Отто фон Бісмарка щодо острова Самоа . Побачивши зацікавленість уряду в колоніях, німецька буржуазія спрямовує свої зусилля на створення масового колоніального руху в країні. Вона прекрасно розуміла, що залучення широких верств населення в колоніальну політику реально дозволить здійснити захоплення заморських територій і дасть можливість використовувати їх сировинні та людські ресурси в інтересах свого збагачення.

Першими організаціями, орієнтованими на підготовку колоніальних захоплень, стали Центральний союз торгової географії та сприяння німецьким інтересам за кордоном, організований в 1878 р, і Західнонімецький союз колонізації та експорту, заснований в 1881 р. Але ці союзи не стали загальними і не зіграли великої ролі в просуванні ідеї німецької колонізації. З заснуванням 6 грудня 1882 у Франкфурті–на–Майні Німецького колоніального союзу колоніальний рух оформилося організаційно і став загальнонімецьким. У квітні 1884 року було створено Товариство німецької колонізації з метою підставу землеробських і торгових поселень. Його об'єднання з Німецьким колоніальним союзом в 1887 р,

ознаменувалося створенням Німецького колоніального товариства, яке протягом досить тривалого періоду в німецькій історії відіграло важливу роль в сфері колоніальної політики Німецької імперії [72].

Про цілі Колоніального товариства свідчать його установчі документи. Так, в документах Німецького колоніального товариства констатовалося, що «в процесі розподілу територій, що проходив з результату XV століття до наших днів, німецька нація виявилася з порожніми руками. Всі інші культурні народи Європи володіють за межами континенту землями, де їхня мова і рід пустив міцне коріння і може розвиватися. З цим, настільки сумним для національної гордості фактом, пов'язаний нечуваний економічний збиток, який наноситься нашому народові. Щоб усунути цю прикру обставину, необхідні практичні та енергійні дії» [19]. Виходячи з цього, визначалися цілі Німецького колоніального суспільства: «зادіяти національні зусилля, спрямовані на створення німецьких колоній, сприяти практичному вирішенню колоніальних питань, заохочувати і підтримувати німецькі національно-колоніальні проекти, координувати дії всіх колоніальних рухів в Німеччині» [79].

З установчих документів чітко простежується мета колоніального товариства – створення Німецької колоніальної імперії.

Однак пропаганда колоніальних захоплень мала і внутрішній аспект: правлячі кола Німецької імперії сподівалися за допомогою «колоніального ажіотажу» в якійсь мірі розрядити соціальні протиріччя, що загострювалися.

В одній з німецьких газет за 1882 р писалося: «Боротьба за існування стає все важче. Глибоку зневіру і невдоволення все більше охоплює нижні шари народу, і немає кращого ґрунту, ніж цей, для процвітання соціал-демократії. Придбання колоній створить запобіжний клапан для держави проти небезпеки революції» [Цит. за: 72, с. 44].

Таким чином, метою створення Німецького колоніального товариства стало просування ідеї колоніальної експансії Німеччини.

Основними методами діяльності Німецького колоніального сутовариства стали: видання щотижневої «Німецькій колоніальній газеті», яка розсилалась безкоштовно всім членам суспільства, щорічне видання журналів «Колоніалізм, колоніальне право і колоніальна економіка», «Колоніальний закон», а також офіційного «Німецького колоніального листка», надання матеріалів про німецьку колонізацію в газети провідних буржуазних партій, зокрема націонал-ліберальну «Кьольніше-Цайтунг» [27].

Проводилися організації лекцій з проблем колонізації, відправка рекламних матеріалів (карт, брошур) в департаменти, придбання фотографій, колекцій на колоніальну тему з метою наочного забезпечення лекцій, публікація книг і періодичних видань по колоніальній тематиці, забезпечення шкільних бібліотек матеріалами і книгами з даної теми, організація виставок з метою рекламування колоніалізму. Найбільш помпезна виставка, організована Німецьким колоніальним товариством за підтримки уряду, проходила влітку 1896 року в Берліні. Експозиції виставки ідеалізували реальний стан справ і акцентували увагу глядача на екзотиці, включаючи спеціально привезених до Німеччини з колоній тубільців.

Таким чином, основним напрямком діяльності товариства стала пропаганда колоніалізму усіма можливими на той момент способами.

Завдяки широкій рекламі Німецьке колоніальне товариство приваблювало до своїх лав велику кількість людей. Якщо в 1887 р в його рядах налічувалося 15 тис. Членів організації, то вже в 1900 р їх кількість збільшилася до 36 тис., а в 1913 р перевищила 42 тис..

Німецьке колоніальне товариство стало найбільш масовою громадською організацією. Наприклад, її конкурент – Пангерманський союз – налічував в 1901 році всього 21024 члена [18].

На чолі Німецького колоніального товариства стояв президент, який обирався радою товариства. Основним органом управління організації, які брали всі рішення, був комітет, який обирався частково радою, частково призначався президентом. Обрання ради відбувалося на засіданні генеральної

асамблеї представників департаментів. Така структура органів колоніального суспільства і система його обрання дозволяло контролювати процес проходження в управління потрібних людей. Завдяки цьому в правлінні товариства з самого початку знаходилися великі промисловці, такі як Фрідріх Гамахер – голова Союзу гірничопромислових інтересів Рейнсько–Вестфальської області та ін. В керівництво входили такі провідні політики і аристократи, як герцог Віктор фон Ратибор, Йоганн Мікель і ін. [52]. Маючи ділові зв'язки в політиці та бізнесі, вони зробили суттєвий внесок у політичний курс, що проводиться урядом. Основна кількість членів суспільства складалося з дрібних підприємців, комерсантів, представників інтелігенції та чиновників. Великі промисловці, аристократи і політики становили невеликий відсоток, тим не менш, саме вони і керували суспільством.

У 1913 р Німецьке колоніальне суспільство мало 432 департаменту, з них 24 за кордоном: в Олександрії, Парижі, Лондоні, Мілані, Антверпені, Палермо, Римі та в усіх німецьких колоніях [54]. Для більш чіткої роботи, були створені спеціалізовані комітети: в 1896 р Колоніальний економічний комітет, в 1898 р Асоціація німецького флоту за кордоном, в 1907 р Федерація жінок німецького колоніального суспільства. Стати членом колоніального суспільства міг кожен охочий, щорічний збір з члена організації в Німеччині становив 6 марок, за кордоном 8 марок. Разовий платіж 300 марок давав можливість бути присутнім на засіданнях ради з правом дорадчого голосу та звільнення від щорічного внеску. Віталися і заохочувалися добровільні пожертвування. Дохід організації в 1912 р склав 236 тис. марок завдяки тільки членським внескам, а з іншими доходами – 360 тис. марок [50].

Поряд з поширенням ідей колоніалізму Німецьке колоніальне товариство займалося і практичними питаннями. До числа найважливіших з них ставилися: організація експедицій з метою вивчення німецьких протекторатів, економічна підтримка охоронних територій (протекторатів),

підтримка німецьких шкіл в Тангі і Самоа, збір коштів для постраждалих в ході повстань на Гереро, на будівництво і утримання пологового будинку в м Віндук (Південно–Західна Африка), підбір і пересилання дівчат в колонії Федерацією жінок німецького колоніального товариства [7].

Слід зазначити, що діяльність Німецького колоніального товариства була куди більш значущою, якщо врахувати той вплив в німецькому суспільстві і політиці, яке воно мало. Багато законів і рішення уряду по колоніям приймалися при безпосередній участі Колоніального суспільства. Завдяки його лобюванню було забезпечено постійне пароплавне повідомлення колоній з метрополією, почалося будівництво залізниць та інших об'єктів інфраструктури в колоніях. Практично всі виходили в колоніях газети належали Товариству.

Німецьке колоніальне суспільство, створене великою буржуазією з метою просування своїх політичних і економічних інтересів шляхом придбання колоній, використовувало широкий спектр пропагандистських методів для залучення населення до нової системи світоглядних і політичних цінностей. Німецьке колоніальне товариство, будучи найбільш масовою громадською організацією, справляло значний вплив на внутрішню і зовнішню політику Німецької імперії.

Цілі Німеччини у процесі завоювання колоній:

- *політичні*: володіючи колоніями в ті часи країна автоматично ставала на щабель вищою та політично вагомішою;
- *економічні*: колонії це додаткова територія, різноманіття корисних копалин і дешева робоча сила; можливість товарообігу на вигідних умовах;
- *культурна уніфікація*: можливість для Німеччини примусово нав'язувати свою культуру і звичаї тубільцям і називати цей процес просвітництвом;

- *військові інтереси*: німці вербували місцевих жителів, які формувалися в військові загони і захищали німецьку колонію від інших країн загарбників та придушували повстання.

Отже, нова зовнішньополітична концепція «світової держави» виростала наприкінці 90-х років XIX ст. із складного комплексу економічних, політичних і соціальних змін у Німецькій імперії. Вона ґрунтувалася на такому положенні: настає кінець епохи так званої європейської рівноваги і «концерту європейських держав», за якими насправді приховувалася світова гегемонія Велика Британія. Думки про швидкий кінець англійської гегемонії поділялися всіма прихильниками німецької «світової політики». Розбіжності між ними існували з іншого питання: чим замінити англійську гегемонію – гегемонією Німеччини, як вважали експансіоністські кола пангерманців, чи системою «світової рівноваги», де Німеччина займе місце поряд з іншими двома-трьома «світовими державами».

Об'єднання Німеччини в 1871 році стало початком німецького захоплення колоній в Африці. Були сформовані лобістські групи, такі як Колонізація і експорт (1881 р) і Центральна асоціація по комерційній географії та просуванню німецьких інтересів за кордоном (1878 г.). Ці групи чинили тиск на уряд, щоб здобути колонії за кордоном, особливо в Африці, стверджуючи, що Німеччині потрібні території для підтримки своєї економічної першості. Результатом стало створення Німецької Колоніальної Асоціації в 1882. Розширення німецької промисловості і зростання німецьких морських інтересів сприяло більш агресивній колоніальній політиці.

Канцлер Отто фон Бісмарк (1815–1898) спочатку не був прихильником колоніального експансіонізму, але згодом він змінив свою думку і підписав контракт на вимоги лобістських груп на більш активну роль в боротьбі за колонії.

Бісмарк переконався, що це було необхідно для Німеччини, для швидшого розвитку, так країна зможе результативніше захищати свої

торгово–економічні інтереси, через такі висновки канцлера виникає політики протекціонізму, яка породила колоніалізм.

Анексія території була важливою рисою протекціоністського імперського світового порядку кінця дев'ятнадцятого століття. Крім того, міжнародна обстановка вплинула рішення Бісмарка на придбання територій в Африці. Британська окупація Єгипту в 1882 році і імперські вторгнення Франції в Африку і Азії стали поштовхом, щоб зробити проблему колоній національною необхідністю.

Це спровокувало Німеччину переосмислити свою політичну і дипломатичну роль в світі. Будучи вмілим політиком Бісмарк зрозумів, що колонії виступлять як стійка сила у внутрішній політиці, підкреслюючи націоналізм і велич Німеччини на міжнародному рівні. Бісмарк був прагматиком і його прагнення придбати колонії в Африці в значній мірі залежить від економічних міркувань, як реальних, так і потенційних, а також в формуванні імперського світового порядку, європейської дипломатії і внутрішньої політики.

І вже в 80–90–х роках XIX століття Німеччина під своїм протекторатом мала території сучасних Того, Камеруну, Намібії, Танзанії, Руанди, Бурунді, а також прикордонні райони Чада, Конго, Нігерії, ЦАР, Габону, Мозамбіку, Кенії в Африці, Папуа–Нову Гвінею, частину Самоа, Науру, деякі Марсіанські острови. В Океанії були захоплені Каролінські острови, Маршалові острови і частково Соломонові. Також в кінці 19 ст. в Китаї був захоплений район Цзяо–Чжоу, на якому згодом була розташована військово–морська база.

Німецький колоніальний союз, що була створений 1882 року, в 1914 році налічував всього 42 тисячі учасників [40].

Станом на 1914 рік німецькі колоніальні володіння мали загальну площу 3 мільйона квадратних кілометрів, на яких проживало 24 мільйона корінного населення і 24 тисячі підданих Німеччини, не враховуючи військові формування, яких налічувалось – 1.5 тисячі солдат в Південно–

Західній Африці (Намібія), 3 тисячі німецьких і до 12 тисяч корінного населення, що були солдатами – Східна Африка (Танзанія), Камерун – 2 тисячі німецьких і 6 тисяч місцевих солдат, в китайському Цзяо–Джоу нараховувалось 5 тисяч солдат і матросів. В того, Папуа–Новій Гвінеї та в Океанії кількість військових була невеликою.

Економічна сторона утримання таких колоніальних володінь: 1884–1914рр. чистий мінус для державного бюджету складав 646 мільйонів марок і це навіть без розтрат на військові дії на які було витрачено в цей самий період 825 мільйонів марок – в основному на придушення повстань в сучасних Намібії, Танзанії і Того.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИКА НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ В АФРИКАНСЬКИХ КОЛОНІЯХ

Німеччина була пізно однією з останніх країн, що взяли участь в гонитві за колонії в Африці. Канцлер Отто фон Бісмарк не був спочатку налаштований на провадження колоніальної політики. Його основними цілями стали: об'єднання Німеччини і досягнення нею провідної ролі в європейській політиці. Однак після об'єднання Німеччини в 1871 році, питання про колонії стало хвилювати німецьке суспільство і керівництво, а також різні лобістські групи, що чинили тиск на уряд, щоб той проявляв ініціативу в придбанні колоній в Африці, стверджуючи, що Німеччина потребує колонії для підтримки свого економічного потенціалу. Провідні лобістські групи, сформовані після об'єднання, включали в себе Західно-Німецьке товариство колонізації і експорту (1881 р.) і Центральну асоціацію по комерційній географії та заохочення німецьких інтересів за кордоном (1878). Уряд неохоче погодився з їх точкою зору, і прийняв ідею колонізації, в першу чергу для подальших економічних інтересів нації. Бісмарк прийшов до висновку, що колонії виступатимуть в якості стабілізуючої сили у внутрішній політиці, підкреслюючи націоналізм і велич Німеччини на міжнародному рівні. Бісмарк був прагматиком, однак, і його прагнення придбати колонії в Африці в значній мірі залежало від економічних міркувань і імперського світового порядку, європейської дипломатії і внутрішньої політики. Саме на цьому тлі, в Німеччина пройшла міжнародна Берлінська конференція 1884–1885. Конференція стала вододіл в африканській історії, бо вона санкціонована європейські зазіхання в Африці, хоча і з застереженням: ті сили, які утверджували своє володіння в Африці повинні були окупувати область свої претензії, тільки тоді вони визнавалися законним.

Цей нюанс зіграв важливу роль в подальшому розділі Африки. Німеччина придбала Південно–Західну Африку (нинішня Намібія), Німецької Східній Африці (нині Танзанії, Руанді і Бурунді), Того і Камерун. При створенні формальних інститутів і структур на підтримку колоніального управління в цих новопридбаних територіях, політика Німеччини характеризувалася нещадністю, расовою перевагою і економічно експропріацією корінного населення. Ці риси стали більш вираженими в колоніях, до яких німці емігрували і прагнули створити батьківщину. Німецька Південно–Західна Африка найкраще служить прикладом колоніальної ситуації, в якій раса являє собою групову ідентичність, яка мала певні заздалегідь визначені переваги [86].

3.1. Система управління колоніями та особливості колоніального суспільства

Найбільш важливою сполучною ланкою між Німеччиною і колоніями був колоніальний губернатор, який мав величезні повноваження в управлінні колоніями відповідно до офіційної політики Берліна. Губернаторами були європейські цивільні чиновники і командири збройних сил в колоніях. Хоча командири були підзвітні губернатору, вони зберегли значну владу, тому що були підпорядковані Верховному командуванню в Берліні. Військові виконували важливу функцію збереження переваги зброї в колонії. Ряд співробітників колоніальної адміністрації витупали в якості регіональних адміністраторів.

Нижче європейських колоніальних адміністраторів були африканські вожді. Це були місцеві лідери, які були призначені через здобутий авторитет у місцевих німецьких чиновників. Вони служили колоніальному уряду і були відповідальні за такі функції: починаючи від збору податків до вербування робочої сили для колоніальних проектів. Проте, їх здатність піднятися в

рядах колоніальної адміністрації була обмеженою, тому що африканцям було заборонено займати керівні посади на районному рівні.

Німецька політика повинна була побудувати образ "Deutschtum" серед колоністів. Іншими словами, колонії мали містити працьовитий аграрний клас, наповнений переконаних в націоналістичних цінностях і відданих Кайзеру людей. Німецькі колоністи виступали членами вищої і просвітленої раси, в той час як корінні гереро і нама виступали нижчими, лінивими людьми [31, с. 46-47].

Політика в колоніях: використання грубої сили, примушення до праці, втрати африканцями життів, призвела до різкої критики німецької колоніальної політики іншими європейськими державами та навіть німецьким суспільством, що також володіли колоніями. Уряд почав обговорювати як зосередити політику на тому, щоб управляти колоніями на користь Німеччини, захищаючи в деякій мірі африканські права. Німеччині потрібно було виглядати посередником в конфліктах на теренах колоній. Це означало зменшення ролі місцевих губернаторів, які мали величезні повноваження.

Мета гуманізувати колоніальну політику розглядалася як перехід від попередньої кричущої жорстокості до більш уважного ставлення. Проте, навіть в цій новій патерналістській політиці, Африка як і раніше розглядалася як "велика дитина", що мала беззаперечно підпорядковуватися Німецькій імперії.. Це дещо дивно, тому, що африканці були описані як здатні стати розумні факсиміле європейців, хоча вважалося, що вони повинні були керуватися в доступному для огляду майбутньому колоніальною владою, щоб досягти такого бажаного рівня. Такі упереджені ідеї, засновані на расових забобонів, повідомив еволюцію і розвиток німецької колоніальної політики [74].

В процесі гуманізації політики німці будували залізниці в своїх африканських колоніальних володіннях. Залізниці з'єднували узбережжя з районами високого економічного потенціалу. Ця інфраструктура, створювала

користь для африканців лише побічно, через їх участь у колоніальній економіці, як робочих, а не інвесторів.

Розвиток соціальних послуг став не менш важливим в процесі планування німецького колоніалізму, як доброзичливого і гуманного підприємства, спрямованого на користь африканців.

Найчастіше нові колонії в 80–х роках ХІХ століття в Німеччині з'являлися завдяки підприємцям. Після чого Берлін офіційно проголошував свій протекторат над ними і повідомляв про це Францію, Велику Британію, Іспанію, Португалію та Італію, а через рік–два ці території ставали колоніями Німецької імперії.

Німеччина використовувала концесійні компанії на ранніх етапах створення колоніальної системи приєднання територій. Компаніям було надано право управляти колоніями від імені німецького уряду. Концесійні фірми були підтримані на умовах їх залучення приватного капіталу для цілей інвестування в колонії. Аргумент у тому, що приватне підприємство буде менш дорогим, як для уряду, і для платників податків, так як і останні будуть позбавлені від тягаря фінансування імперії.

Проте компаніям не вдалося управляти цими територіями як слід, переважно з двох причин. По–перше, компаніям не вистачало капіталу для виконання різних державних функцій, в тому числі будівництво інфраструктури, необхідної для колоніального управління. По–друге, компанії були погано оснащені, щоб утримувати повстання на початкових етапах створення імперського контролю. До кінця 1890–х років, прямий державний контроль витіснив адміністрування концесійних компаній.

Німеччина славилась нещадністю в боротьбі з повстаннями в своїх колоніях. Повстання гереро 1904 року було безжально придушене, в результаті чого загинули майже 60 тисяч з населення 80 тисяч. Німці боролися не тільки зброєю, а й отруювали воду, що призвело до загибелі тисяч людей [29, с. 176-177].

У Німецької Східній Африці, повстання абушірі було придушене в 1889 році. Та ж доля спіткала спільноту хехе, чиє повстання відбулося в 1893 році, коли їх лідер Мквава, був заарештований і повішений. З 1905 по 1907 рік повстання Маджі–Маджі на півдні Східної Німецької Африки було придушене, коли німці вдалися до політики "випаленої землі", що призвело до загибелі людей, а також масового знищення сільськогосподарських культур. Опір Дуала в Камеруні був також зупинений. В Того дагомба створило запеклий опір німецьким вторгненням, але все одно зазнали поразки. Колонізація африканських територій Німеччиною була в значній мірі досягнута за рахунок насильницьких засобів, які включали військові кампанії, економічний примус, а також захоплення земель і експропріацію [39, с. 79-81].

Після колоніальних воєн умиротворення, Німеччина приступила до інституціоналізації політичного і економічного управління шляхом створення адміністративної структури. Колонії очолив губернатор. Командування збройних сил в колоніях були підпорядковані Верховному командуванню в Берліні. Військові виконували важливу функцію підтримання владних позицій в колоніях. Ряд співробітників також подвоївся в якості регіональних адміністраторів. Тим не менш африканські керівники були також призначені хоч і на низькі посади, але все ж мали певну владу і здобули авторитет у місцевих німецьких чиновників. Керівники повинні були виконувати такі функції: як збір податків, вербування робочої сили для колоніальних проектів і забезпечення державної політики. Німці встановлювали колоніальні адміністрації, що охоплювали пряме і непряме правило, варіювалася від однієї колонії в іншу, і в деяких випадках навіть в межах однієї колоніальної території [42].

Правосуддя в німецьких колоніях базувалося на принципі того, що африканці були гірше за німців і це призводило до принизливої практики тілесних покарань, а також часто до страт в колоніях.

В управління були охоплені також медичні та освітня сфери. Німці розбудували державні лікарні, а також освітні установи. Але навіть в цих галузях, цього було недостатньо, аби забезпечити велику кількість людей медичними та освітніми послугами.

Німецький колоніальний уряд заохочував участь місіонерських товариств в наданні цих послуг. Ситуація в німецьких колоніях навряд чи відрізняється від ситуацій в інших європейських колоніях в Африці. Німецьке колоніальне правління розвивалось до Першої світової війни, під час якої африканці були покликані боротися на різних фронтах на захист німецьких імперських інтересів. Проте, Німеччина зазнала поразки і змушена була здати всі свої колонії, які згодом були захоплені іншими європейськими імперіалістичними державами – Англією, Францією, Бельгією... [45].

Протягом 10 місяців (з квітня 1884 р. до лютого 1885 р.) одне за іншим були офіційно проголошені німецькими колоніями африканські протекторати в Африці (Німецька Південно-Західна Африка, Того, Камерун, Німецька Східна Африка) та німецькі володіння в Океанії. На початку XX ст. її колоніальні володіння охоплювали територію загальною площею 2 913 500 квадратних кілометрів та з населенням 15 652 тис. осіб.

Хід дослідження генези колоніальної політики кайзерівської Німеччини дозволяє визначити, що колоніальні захоплення здійснювалися з допомогою різноманітних коштів. Російський дослідник С.В. Фокін вважає найбільш значущими [101, с. 19-20]:

- 1) Місіонерське проникнення в Замор'я та створення там опорних пунктів німецької протестантської та євангелістської церков;
- 2) Створення зарубіжних торгових факторій німецькими купцями для німецьких торгових будинків та фірм;
- 3) Військово-географічні експедиції під керівництвом німецьких офіцерів, які визначали місця для створення майбутніх стратегічно важливих опорних пунктів та баз із закріплення, колоніальних володінь

німецьких громадян, які придбані приватним порядком, та наступного їхнього розширення.

Безпосереднє захоплення колоній здійснювалося за допомогою укладання договорів про протекторат та за підтримки сил армії та флоту, а закріплення за допомогою військово-колоніальної адміністрації та її поліцейський апарат. Всі ці території були оголошені протекторатами та мали певне призначення:

- 1) Того і Камерун були призначені для торгівлі та плантаційного господарства;
- 2) Німецька Східна Африка – для торгівлі в Індійському океані;
- 3) Німецька Південно-Західна Африка в Атлантичному океані – для торгівлі та фермерства;
- 4) Півострів Шаньдун з бухтою Цзяо-чжоу як торгова колонія та опорний пункту для подальшої експансії вглиб Китаю, включаючи порт Ціндао – найважливішу військово-морську базу на тихоокеанському узбережжі Азії;
- 5) для Маршаллових, Каролінських, Маріанських островів, Нової Гвінеї та Німецького Самоа у південній частині Тихого океану через велику віддаленість від метрополії спеціалізація не була визначена.

Для забезпечення охорони та функціонування колоніальної економіки в німецьких протекторатах було створено струнку структуру охоронних військ та поліції. У 1896 р. виходить закон про імперських охоронних військ в африканських протекторатах, а також указ «Про запровадження військової повинності у Німецькій Південно-Західній Африці» підписані кайзером і канцлером та скріплені імператорською печаткою. 30 березня 1897 р. виходить кайзерівський указ за № 2379 «Про виконання службових обов'язків у кайзерівських охоронних військах Південно-Західної Африки», в якому визначалися проходження служби в охоронних військах, суворий облік усіх військовозобов'язаних та порядок переходу в запас з постановкою на військовий облік після повернення до Німеччини [56, с. 80-81].

Охоронні війська колоній були незалежними від командування армії і флоту, і мали власну організаційно-штатну структуру. Верховний головнокомандувач збройних сил рейху кайзер був і верховним головнокомандувачем колоніальними охоронними військами, а канцелярією рейхсканцлера проводився кадровий підбір вищого командування, штабів, медичної служби та службовців військової адміністрації [33, с. 189-190].

Колоніальні охоронні війська імперії були у Камеруні, Німецькій Південно-Західній Африці та Німецькій Східній Африці, а в Того та інших колоніях – лише поліцейські формування, які перебували у віданні колоніального відділу міністерства закордонних справ, що відав та пенсійним забезпеченням відслужили встановлені терміни служби військовослужбовців.

Таким чином, у підтримці «німецького культурного порядку» африканських колоній Німеччини значну роль відводилася в здебільшого силам і засобам охоронних військ та поліцейських сил протекторатів і кораблів імперського військового, що підтримують їх флоту.

Згідно з директивою канцлера князя Х. Гоненлое від 22 квітня 1896 р. в африканських колоніях Німеччини була впроваджена система надзвичайного судового впливу на аборигенів, у переліку судових покарань якої були передбачені тілесні покарання, грошові штрафи, тюремне ув'язнення та смертна кара.

Масові збройні протестні виступи місцевого населення проти жорсткої експлуатації відбулися в таких колоніях Німецької імперії [43, с. 23]:

- на півночі та півдні Того (1894-1895, 1897-1900 рр.),
- у Камеруні (1891-1894, 1894-1900, 1898-1907, 1911 и 1914 рр.),
- у Німецькій Південно-Західній Африці (1896-1897, 1904-1907 рр.)
- у Німецькій Східній Африці (1888-1889, 1891, 1905 рр.), а також у Руанді (1910-1912 рр.) і в Бурунді (1911-1914 рр.), які входили до її складу на півночі.

На думку харківського історика Сергія Луценка, найпозитивнішим впливом Німеччини стало, перш за все, впровадження передової освіти. Християнські місіонери були першими, хто розпочав створювати школи для тубільців за європейським зразком. Так, в німецьких колоніях безпосередньо до 1914 року були створені і діяли: в Того – 353 місіонерські школи, де навчалось 13757 школярів; у Камеруні – 631 школа з 40120 учнями; у Східній Африці – 1619 місіонерських шкіл з 101035 школярами; у Південно-Західній Африці – 128 місіонерських шкіл, де навчалось 5873 учні. Спочатку місіонери займалися в основному релігійною освітою, але щоб привернути більше учнів вони стали навчати читання, письма, арифметики, а іноді й практичним навичкам у столярній справі, садівництві і т.д.. Такий важливий процес, як освіта, не міг залишитися поза увагою німецької колоніальної влади. На вимогу колоніального керівництва у всіх місіонерських школах викладання повинно було вестися тільки німецькою. Наприклад, постановою губернатора Того в 1906 році в місіонерських школах вводилося обов'язкове вивчення німецької мови, на першому курсі 6 годин на тиждень, на другому – 8 годин. Також запроваджувався суворий контроль за відвідуваністю учнями школи. Для контролю за дотриманням цих норм при губернаторстві призначався спеціальний службовець. Значимість місіонерських шкіл в справі освіти африканців за час німецького колоніального панування була величезною: з 100% учнів, які відвідували німецькі школи, 95% навчалися саме в місіонерських навчальних закладах. Таким чином, освіта суворо контролювалася владою. Завдяки роботі місіонерів багато африканців змогли отримати початкову освіту, набути уявлень про світ, долучитися до передового європейського знання [75, с. 78-79].

Згодом, у зв'язку з попитом колоніальної адміністрації на освічених службовців, з'явилася потреба в державних школах для місцевого населення. До 1912 року в Камеруні працювало 4 школи, де навчалися 833 учня, у Того – 3 навчальних заклади з 341 учнем. Найбільша кількість державних шкіл розташовувалося в Східній Африці, де в 21 школі навчалось 6100 школярів

[18, s. 308]. Велика кількість державних шкіл в Східній Африці у порівнянні з іншими колоніями, була обумовлена набором на нижчі місцеві адміністративні посади мусульман, які не могли навчатися в християнських місіях. У Південно-Західній Африці державних шкіл для тубільців відкрито не було, так як в даному протектораті африканців не допускали до управління. У державних школах проводилася підготовка перекладачів, співробітників канцелярій, митних службовців, фельдшерів. Таким чином, німецькі державні школи готували бюрократичні кадри для колоніального апарату управління. В період німецького колоніального панування африканське населення вперше мало змогу ознайомитися з європейською медициною. Тоді у великих населених пунктах були відкриті лазарети й лікарні, які обслуговувалися лікарями та медичними сестрами з Німеччини. Влада стежила за епідемічною ситуацією, а в разі загроз вводила строгий карантин, проводила вакцинації, застосовувала профілактичні заходи для боротьби з різними захворюваннями. Наприклад, завдяки ініціативам німецької влади був відкритий лепрозорій в колонії Того. Однак охопити все африканське населення медичним обслуговуванням німецькі колоніальні влади не змогли. Більшості африканців вона виявилася недоступною, і вони, як і раніше, лікувалися у знахарів.

Німецький уряд вживав заходи і для боротьби з алкоголізмом серед аборигенів. Так, 20 липня 1885 року указом губернатора був введений податок на торгівлю спиртними напоями в Камеруні; указом від 1 вересня 1899 року регулювався роздрібний продаж алкогольних напоїв та їх порції. 4 листопада 1904 року була збільшена митна плата на спиртні напої в колонії Того. У Німецької Східній Африці розпорядженням губернатора від 1 серпня 1891 року суворо заборонявся продаж алкогольних напоїв тубільцям, виняток робився тільки для африканців, які представляли письмовий дозвіл від колоніальної влади. Однак ці ініціативи колоніальної влади не дали результату. Дивіденди, які приносила торгівля алкоголем, спонукали до

ризикі і контрабанди алкоголю, до того ж у багатьох колоніях вироблялися місцеві алкогольні напої, що не підлягали контролю влади. [75, с. 80-81].

Однак, німецький вплив на африканців був набагато більшим, якщо врахувати спадок, залишений німцями. При німецькому колоніальному правлінні, було побудовано 3648 км залізничних шляхів, прокладені ґрунтові і гравійні дороги. Німецькі колоністи познайомили африканців з передовим досвідом у сільському господарстві, навчили користуватися новими, сучасними знаряддями праці, такими як плуг, тачка, парові машини. Були завезені й виведені нові продуктивні породи худоби, застосовувалися новітні технології їхнього розведення. Традиційне африканське суспільство під впливом європейської цивілізації зазнавало істотних змін. Африканці під впливом німецьких законів відмовлялися від суспільної власності на землю на користь приватної. Упровадження найманої праці на плантаціях і рудниках сприяло формуванню африканського пролетаріату. Найбільша кількість робітників була в Східній Африці, де в 1912–1913 роках на плантаціях працювало 92892 осіб, на рудниках – 2966 робітників, на залізничному будівництві – 20550 осіб. У Південно-Західній Африці в 1913–1914 роках було зайнято на рудниках від 4,5 до 6 тис. осіб. Однак кількість сільськогосподарських найманих робітників в даній колонії поки ніким не було підраховано. Вільне пересування по території колоній, нові види діяльності, західна освіта, можливість заробити кошти – все це розмивало традиційне суспільство, засноване на почутті спорідненості. Ті основи, які були закладені при німецькому колоніальному пануванні, дозволили в майбутньому незалежним вже країнам Того, Камеруну, Танзанії та Намібії мати повноцінне структуроване суспільство з розвиненим сільським господарством та інфраструктурою [73, с. 112-113].

3.2 Німецька Південно-Західна Африка (Намібія)

За англо-німецьким договором 1890 року все узбережжя сучасної Намібії, виключаючи Волфіш-Бей, відійшло до Німеччини. Таким чином,

були визначені межі колонії *Німецька Південно-Західна Африка*, яка належала Німецькій імперії до 1919 р. Німецький колоніалізм мав особливу, дуже жорстку систему управління, яка була спрямована на підкорення місцевого населення й призвела до величезних втрат серед корінних народів Африки.

В той же час такі африканські міста як Дар-ес-Салам, Віндхук, Буйо, Ломе, Людеріц були побудовані за німецькими проектами. Основу сучасної транспортної системи Намібії, Танзанії, Того і Камеруну становлять залізничні і шосейні дороги, побудовані німецькою колоніальною владою наприкінці XIX – на початку XX ст. Вирощування тропічних культур, поставлене на промислову основу німцями в колоніальний період, і в наш час є рентабельною галуззю, на якій базується сільське господарство зазначених країн.

Дана територія стала одним з найцінніших надбань Німеччини. В 1914 році тут проживала майже половина переселенців з усєї Німеччини, приблизно 12 тисяч людей.

Освоєння цієї території німцями бере свій початок ще з 1842 року, коли в Намібії була заснована німецька католицька місія. А вже в кінці 1882 року німецьким бізнесменом Адольфом Людерицом був створений торговий пост на узбережжі Намібії. Ця частина території Намібії дісталася йому за 100 фунтів та 200 старих рушниць, які він передав вождю племені, яке займалося скотарством. Як з'ясувалося, що поки жодна з європейських тварин не заявила свої права на територію Намібії, а зрозумівши, що сам він цю територію не втримає, бізнесмен звернувся до Берліну. Після особистої зустрічі з Бісмарком, в 1884 році Німеччина заявила що бере під свій захист територію Південно–Західної Африки. Отримані Людерицом від вождя землі, він передав німецькому уряду.

До моменту приходу німців в Намібію на території площа якої складала 830 тисяч квадратних кілометрів етнічний склад дуже різнився, але можна виділити такі основні групи:

1. Племена групи банту – гереро (приблизно 80 тисяч), овамбо (60 тисяч), дамара (35 тисяч), квага та інші, в основному ці племена займалися скотарством;

2. Племена койсанської мовної групи близькі до бушменів – нама (20–25 тисяч);

Крім таких основних груп, в німецькій Південно–Західній Африці проживали також бушмени, які займалися полюванням та збиральництвом [29, с. 35].

Перш за все німецька адміністрація в Намібії намагалася втілити в життя римський принцип «розділяй і володарюй» шляхом сіяння чвар між племенами гетеро і нама. Однак всі спроби Німеччини не були успішними, племена проявили неабияку витримку і розсудливість. 1982 р. нама і гетеро уклали між племенами мирну угоду.

В 1902 році німці закінчили будувати першу залізницю від узбережжя і до Віндхука, що був столицею, а вже в 1914 році було збудовано залізничну мережу протяжністю 2370 кілометрів.

1912 році в колонії з'явилася своя радіостанція, а в 1914 році було збудовано 4 тисячі кілометрів телеграфних ліній.

Згідно з даними Гвідо Кноппе в 1891 році на території Намібії проживало всього 593 людини європеїдної раси, приблизно половина з них були німцями. В 1894 році Німеччина надавала гроші сім'ям для переїзду із Німеччини в Віндхук, так переїхало 34 сім'ї. При цьому правляча верхівка Німеччини що володіла 204 тисячами квадратних кілометрів площі Намібії почала продавати земельні ділянки німцям за ціною 0,5–1 марка за гектар, крайньою межею було 5000 гектар землі [81].

Також німці могли купувати земельні ділянки і в місцевих племен. Всього до 1904 року переселенцями було скуплено 2.2 мільйони гектарів землі. Вожді племен часто обмінювали ділянки на заморські товари.

Таким чином в 1904 році вже жило майже 5 тисяч людей європеїдної раси, 3 тисячі з яких були німцями. Спостерігався дефіцит білих жінок, тому

відбувалися міжрасові зв'язки, діти, що родилися внаслідок таких зв'язків автоматично ставали громадянами Німеччини. Щоправда в 1906 році така практика припинилася і міжрасові шлюби було заборонено реєструвати.

За визначенням українського дослідника С. Луценка, стосунки між расами були напрочуд напруженими, найбільшою причиною цьому була юридична нерівність перед законом. За вбивство білої людини, африканця чекала смертна кара, якщо ж європеїд вб'є африканця то його чекає від 3 місяців до 3 років позбавлення волі, або ж штраф, у випадку побиття європеїд не понесе ніякої відповідальності. Доходило навіть до того що починаю чи з 1896 року представників племен гетеро та нама почали показувати в німецьких зоопарках, а молоді німкені та німці платили додаткові кошти, аби познайомитись ближче з екзотичними людьми. Така поведінка молоді засуджувалася ЗМІ та урядом країни, пропагувалася ідея того, що африканці живуть аби служити європейцям, а якщо вони не здатні це зрозуміти і покоритися своїй долі, то постає питання потреби їх існування на світі [73].

У Південно-Західній Африці особливістю політики щодо тубільного населення було те, що податки з африканців не стягувалися. Німецький уряд уважав, що кочові племена, які мешкали в колонії, необхідно шляхом експропріації позбавити землі та худоби, а самих африканців перетворити в найманих працівників. Початок експропріації землі та худоби в місцевих племен поклав губернатор Ф. Лейтвейн. Шляхом укладення договорів, у яких встановлювалися кордони між племенами, губернатор зміг наполовину зменшити площу землі яка належала африканцям. Далі, нацьковуючи одне плем'я на інше, він забирав землю у тих, хто програв [73, с. 109]. Найбільш цинічними в нехтуванні прав африканців стали укази від 26 грудня 1905 року і 18 серпня 1907 року. За ними у африканців в даній колонії конфісковувалася земля, їм заборонялося володіти кінями, пересуватися без спеціальної перепустки. Таким чином, на великих територіях німецьких

колоній в Африці місцеве населення безжально експлуатувалося, а ділові відносини між німцями і африканцями склалися на нерівноправній основі.

Повстання гереро і геноцид. Повстання гереро було неочікуване і гарно сплановане. Хоч німецька розвідка і доносила дані про те що англійці поставляють африканцям, що проживають на території Намібії зброю і продовольчі товари, німці не надали цьому уваги. Насторога прийшла коли в 1903 році гереро почали активно скуповувати в лавках торговців все що може знадобитися для повстання: теплі ковдри, одяг, взуття, рушниці, патрони і навіть коней. Тоді німці навіть уявити не могли наскільки продуманим та стрімким буде повстання. Воно й не дивно, адже повстанцями керували напряму високопоставлені офіцери Велика Британії. Немає сумнів, що Велика Британія приклала до цього руку. Адже як тільки почалися напади гереро на ферми німецьких колонізаторів в європейській пресі відразу з'явилися заголовки про жорстке поводження німців з місцевим населення Намібії [91].

Вождем повстання Самуелем Махареро був виданий наказ на заборону вбивства англійців та бурів. Загальна кількість повстанців складала приблизно 8 тисяч людей, що володіли зброєю. Зважаючи на те що більшість німецьких військових підрозділів дислокувалася на півдні Намібії, повстанці за декілька тижні захопили більшість західних та центральних територій Намібії, разом зі столицею Віндхуком. При цьому повстанці демонтували частини залізниці, руйнували телеграфні лінії, а також спалювали магазини та ферми колонізаторів.

Німецькі війська, які перебували на території Намібії в ході короткотривалих сутичок не змогли досягти перелому у війні. Тоді влітку 1904 року в колонію прибули 1600 солдатів зі зброєю під командуванням генерал-лейтенанта Лотара фон Трота, якому було довірено якнайшвидше придушити повстання. Лотара фон Трот вважався висококваліфікованим спеціалістом та мав великий досвід у веденні війн та придушенні повстань [5].

Настрої в німецькому суспільстві до африканців тоді були різко негативні, преса освітлювала плітки про звірства гетеро і ненависть до цього племені росла.

Розв'язка намітилась в кінці літа 1904 року в битві при Ватерберзі, тоді німецькі війська розгромили 8–тисячне військо Самуеля Махареро [94, р. 109-1108].

Колоніальні війни завжди сприймаються як війна оснащеної професійної армії з дикунами, але не в цьому випадку. Місцеві жителі Намібії були гарно підготовлені, оснащені зброєю і вміли грамотно планувати тактику під час бою. Однак недопрацювання британських інструкторів було в тому що вони дали гарну теорію, але практики гетеро було замало, не досить вміла стрільба в тій битві вирішила хід історії.

Після цього дня залишки загонів гереро разом з сім'ями тікали в британський Бечуанленд, при цьому більшість з них померли в дорозі під час проходження пустелі. Більшість з тих гереро, хто залишився в Намібії були заключні в концтабори, і випущені звідти лише в 1908 році [90].

Про жорстку поведінку німців з представниками з цього племені світ дізнався завдяки британській пресі, яка в усіх фарбах описувала плітки про звірські вчинки німців. На сьогоднішній день чисельність гетеро досягає приблизно 240 тисяч чоловік. В 1985 році війна з гереро в ООН була визнана геноцидом цього народу [21].

Відлуння колоніального минулого наздогнали сучасну Німеччину. Уперше в офіційному документі Федеральний уряд Німеччини назвав масові вбивства людей у племенах гереро і нама за часів Другого рейху у Південно-Західній Африці на початку ХХ сторіччя «геноцидом» у 2016 р. Тим не менш, федеральний уряд дотримується позиції, що використання такого терміну не має правових наслідків для сучасної Німеччини. На його думку, геноцид «може бути визначений у історико-політичній публічній дискусії», проте у «неюрідичному» сенсі, наводить відповідні цитати видання *Frankfurter Rundschau* [24]. Уряд, таким чином, відмовляється сплачувати

будь-які *компенсації* за події 1904-1908 років, коли війська кайзерівської Німеччини, придушуючи повстання, знищили близько 65-85 тис. гереро і 10 тис. нама (готтентотів) у Німецькій Південно-Західній Африці (сучасна Намібія). Уряд Намібії давно вимагає від Німеччини принести офіційні вибачення за колоніальні злочини, вчинені німецькими кайзерівськими військами на початку ХХ століття, і відшкодування збитків. Переговори про це ведуться вже понад п'ять років. Основним предметом розбіжностей є форма репарацій за придушення повстання племен гереро і нама. Представники цих етнічних груп вимагають від уряду ФРН не тільки вибачень, а й фінансової компенсації [90].

Питання знову опинилося на порядку денному німецько-намібійських відносин у зв'язку з офіційною передачею Німеччиною останків жертв геноциду племен гереро і нама намібійській стороні, що відбулася 29 серпня 2018 р. Після тривалих переговорів, делегації ФРН і Намібії домовилися щодо політичної декларації, яку затвердили уряди обох країн [93].

У травні 2021 р. ФРН визнала свою причетність до геноциду народів гереро та нама в Намібії. Міністр закордонних справ Німеччини Г. Маас повідомив про офіційне визнання геноциду 28 травня 2021 р. За його словами, «у світлі історичної та моральної відповідальності Німеччини ми вибачимося перед Намібією та потомками жертв геноциду». Міністр додав, що Німеччина «на знак визнання величезних страждань, завданих жертвам», підтримає розвиток країни через програму вартістю понад 1,3 млрд доларів. Ця сума виплачуватиметься упродовж наступних 30 років. Її спрямують на фінансування інфраструктурних проєктів, а також системи охорони здоров'я Намібії [22]. Водночас у німецькому уряді наголосили, що визнання геноциду та виплата допомоги не означає виникнення правових передумов для вимог компенсації, натомість йдеться про політичні та моральні зобов'язання. Позицію нащадків жертв геноциду висловив верховний вождь гереро Векуї Рукоро, на думку якого нової угоди недостатньо, аби покрити «непоправну шкоду», яку його народу завдали німецькі колоніальні війська.

Отже, чинна влада Намібії, погодившись на такі умови з боку Німеччини, «продала» інтереси країни.

Угода про геноцид Німеччини та Намібії знаходиться на шляху до ратифікації парламентом Намібії. Але віце-президент Намібії Нанголо Мбумба не задоволений кількістю грошей, обіцяних Берліном. Німецька інфраструктурна програма для Намібії – вартістю 1,1 млрд євро (1,4 млрд доларів) – не є адекватною компенсацією за геноцид колоніальної епохи початку ХХ століття, заявив він. «Ми маємо визнати, що сума в 1,1 млрд євро, узгоджена між урядами двох країн, є недостатньою і не відповідає належним чином первісному розміру репарацій, поданих урядом Німеччини», – сказав віце-президент Н. Мбумба на прес-конференції у вересні цього року [23].

У наших публікаціях зазначено, що апетити африканських країн зростають. Нещодавно, у вересні 2021 р. у столиці Намібії Віндгуці пройшли акції протесту, учасники яких зажадали збільшити суму виплат Німеччиною від 1,4 млрд до 9 млрд доларів. 22 вересня 2021 р. в намібійському парламенті розпочалися дебати з питання *компенсації*. Що буде далі? [63].

Загалом основна маса африканського населення Намібії не постраждала в ході повстань, племена які спокійно трудилися і вживалися поряд з німецькими колонізаторами відчували себе досить непогано. В 1906–1908 роках на території колонії були знайдені поклади алмазів, почалася налагодження добування цього дорогоцінного каменю, будувалася залізниця, порі, а в 1910 році було створено навіть місцеве самоуправління, назва якого була – Ландрат [74].

Німецька Південно–Західна Африка почала ставати більш розвиненою, стала на шлях становлення сталого розвитку, Населення в великих містах почало зростати. Міське населення потроху привчалось до чистоти і порядку, і навіть бралися за вивчення німецької мови, завдяки чому навіть мали змогу займати невисокі пости в управлінському апараті.

1914 році Південно–Африканський Союз вступив у війну з Німеччиною, і в 1915 році німці склали зброю. 1919 рік за Версальським договором Південно–Західна Африка перейшла під владу Південно–Африканського Союзу.

3.3 Німецька Східна Африка (Танзанія)

Німецька Східна Африка (сучасні Танзанія, Бурунді, Руанда і частина Мозамбіку) були колонією Німецької імперії з 1885 по 1919 роки. З поміж інших колоній, цю виділяв той факт, що вона була найбільш заселеною. Там проживало приблизно 120 народностей, які склали 8 млн. чоловік, а німецьких чиновників та офіцерів було близько 5 тисяч, що для Німецької імперії було вперше, до цього країна не мала таких густонаселених колоній.

Ця колонія була найціннішою для Німеччини в роки Першої світової війни і німці відчайдушно боролися за неї нерівними силами з англійцями, яких було більше за чисельністю. Здали колонію лише після програшу Німеччини у війні. Внаслідок кривавої боротьби за територію колонії німецький генерал Пауль фон Леттов–Форбек (Леев Африки) став національним героєм.

Історія захоплення під свій протекторат земель Східної Африки, спочатку нагадувала процес захоплення земель Намібії [54, с. 180].

Як і в Намібії в Східній Африці початок колонії поклали авантюристи, які хотіли мати свої економічні вигоди в цьому регіоні, то ж спочатку колонія була під керівництвом приватної фірми, і лише згодом передана у владу Німецькій імперії.

В глибинних ознаках колонізація цих двох земель дуже відрізнялася. В Німецькій Східній Африці кількість людей негроїдної раси дуже помітно перевищувала кількість європейців. Якщо в Південно–Західній Африці налічувалось приблизно 200 тисяч місцевого населення і 14–16 тисяч європейців, тобто бачимо, що кількість білого населення складала приблизно 10%. То в Танзанії кількість європейців складала приблизно 0,001%.

Також різницею є те що, коли в Намібії було жорстко подавлено два повстання 1904–1907 роки, то в Танзанії повстання не припинялися, а коли й припинялися, то німці провадили каральні операції для попередження повстань, за всю історію німецького протекторату над Східною Африкою був лише один рік 1913 коли не було масштабних сутичок на території колонії.

До початку 80–х років XIX ст. сучасна Танзанія знаходилася під формальною владою султана Занзібару, що був центром работоргівлі. Не дивлячись на її заборону у 1873 році, щомісяця звідти вивозилося до 5000 чорношкірих рабів до колоній Португалії [47, с. 569].

В жовтні 1884 року до Занзібару прибули 3 німців Карл Юлке, Карл Петерс і Іоакім Граф фон Пфейль, вони подорожували під вигаданими іменами, але заздалегідь попередили про свій приїзд німецького консула в Занзібарі, а також канцлера Німеччини Отто фон Бісмарка. Щоправда Бісмарк відмовив їм в будь-якій допомозі, і не був в захваті від їх поїздки. Адже їх основної ціллю було випередити бельгійців, які збирали «наукову» експедицію в Танзанію з метою вивчення і надалі захоплення території. Карл Петерс був сином протестантського пастора, навчався в Гетенському університеті і мав вдачу авантюриста, що поставив собі за мету створити «нову Німеччину» в Африці і стати її керуючим. Як і більшість європейців того часу Петерс вірив, що він як людина європеїдної раси має внести розум, духовність, основи цивілізації в голови диких на його думку людей.

Прибувши в 1884 році в Африку Петерс почав активно займатися захопленням земель і завжди за однією і тією ж схемою: домовлявся з місцевими вожаками, дарував їм подарунки (зброю, перли, прикраси), а в обмін підписував з ними договори про передачу ними суверенних прав на територію Карлу Петерсу. З точки зору юридичної практики, ця земля автоматично належала Німецькій імперії. За три тижні наполегливої праці Карлу Петерсу з дво друзями вдалося стати власниками 140 тисяч квадратних кілометрів. Після таких успіхів Петерса Бісмарк в листі до консула Німеччини в Занзібарі висловив своє здивування тим як легко можна

захопити території в Східній Африці. Для цього потрібно лише декілька авантюристів, трохи паперу, що буде прикрашена кольоровим відтиском пальця вождя.

Після повернення до Берліну в 1885 році Петерс з допомогою своїх впливових друзів домовився про зустріч з Бісмарком і впевнивши його в цінності колонії Петерсу залишилось тільки чекати, як 27 лютого 1885 року імператор Вільгельм I підписав маніфест про взяття Німеччиною під захист територій, що були придбані Петерсом [7].

Після такого маніфесту Петерса зробили правителем цілої країни в Африці, з практично необмежено владою. Для того щоб колонія розвивалась потрібні гроші. І це добре розуміла вся еліта Німецької імперії, тому Петерс, Бісмарк, Вільгельм I, аристократичні кола та авантюристи Німеччини створили Німецьку спільноту Східної Європи. Члени спільноти отримали право створювати на території Танзанії торгові факторії, збирати податки з корінного населення і виконувати просвітницьку функцію.

Єдине що виникла невелика проблема з султаном Занзібару Саїдом Баргащем, який спочатку заявляв свої права на прибережну територію Танзанії, але так як це був 1886 рік і досить популярною була «дипломатія канонерок», то поява німецьких крейсерів перед султанським палацом та здійснення декільком пострілів в повітря швидко змусила його одуматись і відмовитись від будь яких претензій на Танзанію.

В 1886 і 1890 роках було укладено два договори між Берліном і Лондоном щодо розподілу сфер впливу у Східній Африці. Проте Петерс хотів більше територій для свого впливу і постійно надсилав Берліну проекти плану захвату територій біля озера Вікторія та Родезії. Але в 1889 році всі його сподівання були категорично заперечені кайзером Вільгельмом II, той не мав бажання сваритися з Англією. Не дивлячись на цю невдачу Петерсу вдалося досягти багато, адже в Німецькому міністерстві закордонних справ завойовані території в Африці почали називати «Землею Петерса». Петерс як

керівник колонії був суворий і завжди повторював що місцеві жителі розуміють лише грубу силу та батіг.

Влітку 1888 року на узбережжі Танзанії розгорілось декілька повстань, повстанці були суворо налаштовані проти колонізаторів і спалювали торгівельні пости німців, грабували каравани, а по можливості ще й вбивали їх. Петерс розумів, що війська які знаходились на території колонії, не здатні протистояти натиску повстанців, тому змушений був звертатися до Бісмарка по допомогу [42, с. 56].

Перед Бісмарком стояв нелегкий вибір: або відмовити Петерсу і це б означало здати колонію, що безсумнівно б похитнуло положення Німецької імперії на світовій арені, або ж погодитись і розпочати війну з повстанцями. Бісмарк обрав другий варіант, він виділив з бюджету країни 2 мільйона марок і організував військову експедицію до Танзанії.

Ціллю Німеччини була перемога над повстанцями з якомога найменшими втратами, як людськими так і фінансовими. Для цього була використана техніка. Яку часто використовували англійці, а саме вербування людей, найчастіше це були вихідці із Єгипту. Вони були ідеальними претендентами через їх сприйняття клімату, що був майже вбивчим для німецьких солдат, і через їх дешевизну, найманці коштували майже в 10 разів дешевше і коли його вбивали Німеччина не мала сплачувати його сім'ї компенсацію. Такими силами німці з допомогою найманців придушили повстання [43, с. 68-70]. 1891 року не зупиняючись німці йшли все глибше й глибше в простори Танзанії, місцеві жителі були цим вкрай незадоволені. Але протистояти такому наступові зміг лише єдиний вождь союз племен хехе, який об'єднав їх під своїм керівництвом.

На боротьбу з повстанням була відправлена зразкова військова група під керівництвом Еміле Зелевскі. Командир був впевнений що декількох тижнів буде достатньо аби наробити шороху в джунглях і розігнати повстання. Насправді ж ні сам Зелевскі ні більшість зразкової військової німецької групи з того завдання не повернулася. Вони були розбиті під

Лугало. Цю поразку Німеччина сприйняла як національну ганьбу. Тоді громадяни Німеччини вимагали від уряду «поставити на місце невгамовних дикунів» Тоді Бісмарк виділив гроші і необхідну кількість офіцерів які б мали навчати африканських військових найманців воювати [49, с. 67-68].

Повністю спалюючи поселення, прочісуючи територію та вбиваючи повстанців, німецькі військові групи в які входили найманці заганяли союз племен хехе все далі всередину країни. В 1894 році черга дійшла до столиці вождя Мквави – Ірінгі. Тут відбувся вирішальний бій, де Німеччини виборола своє право на територію. Вождю і деяким його соратником вдалося втекти, але через 4 роки його знайшли, аби не бути в полоні він здійснив самогубство. А в доказ його смерті череп Мквави був відправлений в Берлін.

Стабілізувавши ситуацію всередині колонії німці в 1902 році почали будівництво залізниць, телеграфних ліній, з'явилися перші школи для місцевого населення. Намагаючись уніфікувати населення, німці обрали мовну тактику спираючись на мову суахілі, яка згодом стала міжнаціональною мовою в колонії.

Не дивлячись на всі успіхи німців сільське господарство не давало очікуваних результатів, місцеві жителі—люди негроїдної раси не хотіли працювати в полі, в їх культурі роботу з землею мала виконувати жінка, тому ефективність була невисокою. Німці ламали традиції ввівши оподаткування на кожную сім'ю, ті хто не міг виплатити податок мусив відробити на кавовій або бавовняній плантації [43, с. 112].

В 1904 році в Намібії з'явився рух маджі—маджі, які вважали, що скоро на Землю прийде бог—змія Бокеро і допоможе місцевому населенню звільнитися від білої влади і стати невразливими до зброї європейців. В 1905 році вони організували повстання, яке в тому ж році було придушене німецькими військами. Рух діяв до 1907 року, але таких масштабних повстань зібрати не вдавалось. І надалі аж до Першої світової війни, крім 1913 року Танзанія залишалася неспокійним регіоном.

3.4. Колоніальні володіння Німеччини в Західній Африці (Того і Камерун)

Найдавнішою німецькою колонією в Африці було Того або ж Тоголенд, що розташовувалось між британським Золотим Берегом і Французькою Західною Африкою. Помічником у здійсненні загарбницьких планів Німеччини був військовий лікар, відомий на той час мандрівник, та як його називали «кайзерівський імперський комісар в Африці» Густав Нахтігаль [39, с. 128-129].

Будучи людиною із навичками дипломата, він зміг впевнити вождя племені еве Малапа III укласти договір про визнання німецького протекторату на цих землях. Щоправда Того як колонія не була привабливою і на це був ряд причин : жахливий клімат, маленька територія, невелика кількість місцевих жителів, відсутність державницьких традицій, аборигенські звичаї та бідність на матеріальні ресурси, тобто ця країна не могла б стати надійним ринком для збуту німецьких товарів. Саме з цих міркувань німці прагнули зробити з Тоголенду зразкову колонію, яка б вирізнялася розвитком сільського господарства [33, с. 128].

Почався активний розвиток виробництва пальмового масла, вирощування експортних культур особливо бавовни та какао, над якими мали працювати місцеві жителі. Місто Ломе, що на березі Гвінейської затоки стало колонією і головним портом, почалося будівництво доріг і залізниць, що з'єднували порт з внутрішніми областями країни. Німці також принесли в цю країну судову та адміністративну систему. Такі дії Німеччині поступово посилювали протекторат над цією країною.

Спеціально навчених військових груп в Того не було. Між 1895 і 1899 роком відбулося кілька дрібних повстань, які були придушені поліцейськими підрозділами. В 1898 році поліція складалася з командира колоніальної поліції, 3 офіцерів та 150 місцевих жителів які виявили бажання стати поліцейськими Німецької імперії, в 1913 році система трансформувалась і складалася з 2 офіцерів, 6 сержантів і 550 чоловік африканської поліції.

Того вважався «ідеалом колоній» німецької колоніальної історії. Тут німецька влада здійснила великі зусилля в галузі освіти та охорони здоров'я (наприклад, вакцинацією проти віспи були забезпечені всі бажаючі жителі Тоголенду), як і в інших колоніях. Були побудовані три залізничні лінії. Прибережна залізниця (1905), внутрішня залізниця, що з'єднувала берег і основні області країни (1907) і внутрішньорайонна залізниця що з'єднувала найбільші міста (1913 відкрито) [39, с. 163].

В 1902 році був створений документ що засвідчував ліквідацію побутового рабства. А в 1907 році була створена комісія, метою якої було обстеження і дослідженням стану прав людей в країні для розроблення «рідного права».

Велике значення Того відігравала для зв'язку і транспортного сполучення Німеччини з іншими африканськими колоніями. Телеграфний зв'язок з Європою існував вже з 1894.

Того була однією німецькою колонією, яка станом на 1900 рік мала майже стабільний фінансовий баланс. Основний дохід складали мита і введення подушного податку для місцевих жителів в 1907 році дохід від подушного податку склав 1907 57000 Марок. Ця стабільність, однак, була затьмарена в останні роки німецького колоніального панування через безжальну експлуатацію природних ресурсів країни. Майже всі слони країни були винищені через цінність слонової кістки яку передавали на експорт. Поняття «ідеальної колонії Того» розглядається критиками як частина німецької пропаганди [34, с. 159].

Німецький Камерун був колонією Німецької імперії в період з 1884 по 1916 роки. Територіально він займав площу сучасного Камеруну, до того ж до складу колонії входили північні землі Габону і Республіки Конго, західні землі ЦАР і південно–західні землі Чаду, і трохи східних земель Нігерії.

Через досить вигідне розташування для ведення економічно–торгівельних відносин, деякі німецькі фірми задумались про створення на цих територіях торгового посту, який і був створений в 1868 в районі Дуали,

в дельті річки Камерун (зараз р. Вурі). Там торгівельною діяльністю займалася Гамбурзька торгівельна компанія. Згодом в 1874 році ще одна німецька компанія почала вести свій бізнес на теренах Камеруну. Обидві компанії піклувалися про транспортний зв'язок з Німеччиною, тому відкрили пасажирські та вантажоперевезення між Гамбургом і Дуалою. Тоді в гру увійшли і інші німецькі компанії, які розкупували землі у місцевих вождів і почали активно займатися сільськогосподарськими роботами на плантаціях.

В 1884 році Адольф Верман, який був представником всіх західноафриканських колоній просив у Німецької імперії «захисту» [81].

Спочатку канцлер Отто фон Бісмарк хотів доручити цю справу «чартерним компаніям», які радо погоджувались на це з економічних інтересів, але категорично відмовлялися від політичних обов'язків які автоматично б лягали на їх плечі. Тоді Бісмарк все ж прийняв прохання Вермана і відправив до берегів Західної Африки канонерські човни. Ці події відбувалися в період «боротьби за Африку» у Європі. А направлені судна означали бажання Німеччини мати протекторат над цими територіями, і це не дивно так як вже на той час в Камеруні базувалися з десяток німецьких компаній з Гамбурга та Бремену, та вели там торгівельну та сільськогосподарську діяльність [28, с. 45].

Після цього почався активний розвиток Камеруну як колонії під протекторатом Німецької імперії. На території держави діяли німецькі закони, німецька мова була офіційною, і обов'язковою для вивчення. Як і в інших колоніях була присутня расова дискримінація, місцеве населення виконувало всю важку роботу. Жила колонія завдяки субсидіям із бюджету Німецької імперії, саме за ці гроші були побудовані дві лінії залізниці із портового міста Дуала до сільськогосподарських плантацій: на Західній лінії 160 км до гори Манегуа, і 300 км магістралі до міста Макак (Центральна провінція Камеруну). Колонія також була оснащена телеграфною та поштовою системами. Узбережжя з внутрішніми районами були пов'язані річковою системою навігації [46, с. 181].

Колонія була захоплена французами і англійцями в роки Першої світової війни. Після поразки Німеччини у війні, територія Камеруну була розділена між цими двома країнами. В 1961 році в результаті поєднання двох частин однієї країни з'явилась сучасна Республіка Камерун.

Отже, реальну ситуацію в колоніях відображають нижче наведені дані. Сергій Луценко робить деякі висновки по характеру кожної колонії.

1. *Кількісне співвідношення груп німецьких поселенців у Південно-Західній Африці* свідчить про переселенський тип колонії. Це підтверджують і такі дані, які стосуються тільки цієї німецької колонії:

– у 1892 р. «Дойче колоніальгезельшафт фюр Зюдвестафріка» засновує дочірню компанію «Зідлунгсгезельшафт фюр дойчЗюдвестафріка» (поселенську Компанію Південно-Західної Африки). Компанія займалася переселенням німців з метрополії в Південно-Західну Африку;

– у 1896 р. виходить підписаний кайзером і канцлером і скріплений імператорською печаткою указ «Про введення військової повинності в Німецькій Південно-Західній Африці». У 1897 р. кайзерівським указом №2379 «Про виконання службових обов'язків у кайзерівських охоронних військах Південно-Західної Африки» був визначений порядок проходження служби в охоронних військах, введений суворий облік усіх військовозобов'язаних і визначені умови переходу в запас з постановкою на військовий облік після повернення до Німеччини [75, с.82-83].

Таким чином, військова повинність була введена тільки для однієї колонії;

– у 1907 р. був прийнятий закон про продаж земель фермерам. Встановлювався розмір земельної ділянки, який не повинен перевищувати 20 тис. га, що повинно було запобігти появі великих землевласників.

2. *Відсутність фермерів, велика кількість місіонерів і комерсантів вказують на те, що Того і Камерун були сировинними колоніями Німецької імперії.*

3. *Спроби перетворити Східну Африку в поселенську колонію* почалися відносно пізно і з ряду причин не були завершені. Але наявність невеликої кількості фермерів, значного числа робочих дає нам право стверджувати, що ця колонія носила змішаний (переселенський – сировинний) характер.

Німецьке колоніальне суспільство мало чітку громадську структуру (чиновники і військові, місіонери, підприємці, плантатори і фермери, робітники, жінки і діти). Завдяки суворій переселенській програмі в колонію потрапляли тільки потрібні там особи. Виниклі проблеми, пов'язані з міжрасовими шлюбними зв'язками і недостатньою кількістю білих жінок в колоніях, німецька влада намагалася вирішити шляхом адміністративних заборон на міжрасові шлюби і стимулюючи переселення німецьких жінок у колонії. До початку двадцятого століття німецьке колоніальне суспільство було соціально структуроване, але проблема міжрасових шлюбних зв'язків та дітей-метисів до кінця вирішена так і не була [75, с.82-83].

Отже, Німецька імперія розпочала свої колоніальні захоплення лише з 1880-х років, до цього вона не мала колоній, основною причиною цього було те, що Німецька імперія як держава сформувалася лише після франко-пруської війни 1870–1871 років, а до того часу територія була поділена на князівства між якими відчувалися напружені стосунки.

Відразу після заснування Німецької імперії канцлер Отто фон Бісмарк заявляв, що не дивлячись на те що Німеччина стала великою європейською державою, вона не претендує на колоніальні володіння, так як вони є лише тягарем для країни. Проте думку канцлера не підтримувало багато молодих німецьких політиків. Які вважали за потрібне зробити з Німеччини колоніальну імперію нового типу, яка б відрізнялася особливою могутністю, від нині існуючих.

Основою управління колоніями в Німецькій імперії стала «реальна політика» (Realpolitik), що базувалася на ідеї жорсткої позиції влади. В 1880-х роках Бісмарк почав робити перші кроки в утвердженні Німеччини як колоніальної імперії. Після приходу на трон Вільгельма II в 1888 році,

з'явився новий підхід до бачення Німеччиною себе на колоніальні карті світу, Німецька імперія як велика держава, мала зайняти гідне місце серед держав–колонізаторів.

Не менш важливою подією в історії колоніальної Німеччини була Берлінська конференція 1884–1885 роки, коли 14 країн зібралися разом аби обговорити спільні принципи управління колоніями. В генеральному акті багато йшлося про ідеї лібералізму, описувалися моральні орієнтири, декларувалися ефективні інструменти контролю турботи про умови життя корінного населення колоній.

Не дивлячись на те що документ засвідчував ідеї європейського лібералізму Німецька імперія, як і більшість країн. Не збиралися суворо дотримуватись пунктів зазначених там, бо всі розуміли, що не було створено ефективних методів контролю за країнами і все трималося на чесному слові. Згідно з цим документом Бісмарк погодився на заборону работоргівлі, цей пункт був одним з найвагомішим і під приводом зупинення арабської работоргівлі здійснив воєнне вторгнення в Східну Африку. Хоча масштаби работоргівлі в тому регіоні були незначними.

Крім прагматичного підходу Бісмарка великий вплив на населення Німеччини мали також ідеї німецького філософа Фрідріха Ніцше, який зазначав, що процеси як фізичного так і духовного життя показують різні модифікації дій «волі до життя» та величності. Тобто несправедливість, захоплення територій, влади, пригнічення є глибокою характеристикою «життя» як воно є. Ідеалом вважалася абсолютна влада раси господарів над масами (тобто расою рабів), які мали бути навчені служити еліті. Ці ідеї широко розповсюджувалися в 1880–х роках та в наступних десятиліттях.

ВИСНОВКИ

На основі опрацьованих джерел та літератури було здійснено аналіз колоніальної політики Німецької імперії в африканському регіоні від її створення 1871 року і до завершення Першої Світової війни 1918 року.

У результаті дослідження автор дійшов таких висновків.

З'ясовано теоретико-методологічні засади дослідження політики Німецької імперії в її африканських колоніях наприкінці XIX – на початку XX століття. Визначено рівень наукової розробки теми, зокрема, зазначено, що далеко не всі «білі плями» історії колоніальної політики й етапів становлення та еволюції колоніального питання отримали належну наукову розробку і, відповідно, вимагають подальшого комплексного всебічного дослідження.

Здійснено порівняльний аналіз історіографічного доробку українських, радянських / російських та зарубіжних учених, зокрема, в історіографічному доробку було виділено праці українських, радянських / російських, зарубіжних науковців, окремо відзначено внесок відомого українського історика, професора Сергія Трояна та його наукової школи в дослідження зовнішньої політики Німецької імперії. Історіографічний аналіз проблематики показав, що низка питань залишилася без вивчення, належного критичного осмислення й потребує більш детального дослідження.

Автором здійснено відбір і класифікацію джерельної бази роботи, яка ґрунтується передовсім на опублікованих документах і матеріалах преси. Джерельна база роботи представлена декількома групами джерел, серед яких чільне місце займають закони та акти Німецької імперії, міжнародні угоди, документи Німецького колоніального товариства, мемуари, епістолярна спадщина, наукові та публіцистичні твори провідних державних і політичних діячів Німецької імперії (О. фон Бісмарка, Б. фон Бюлова, Е. Бернштейна, К. Каутського тощо. Залучена до дослідження джерельна база є

репрезентативною та дозволяє вирішити поставлені завдання та вивчити різноманітні аспекти обраної теми дослідження.

Охарактеризовано методологію та методи дослідження. Робота ґрунтується на принципі історизму. У роботі було використано компаративний, комплексний підходи, а також автор керувався принципами об'єктивності, конкретності та системності, що дозволило ґрунтовно проаналізувати колоніальну політику Німецької імперії в Африці.

Основним методом дослідження є проблемно-хронологічний, який дозволяє розглянути німецьку колоніальну політику в африканському регіоні в часовій послідовності та динаміці. Також використані методи компаративного аналізу. Для з'ясування стану наукової розробки проблеми та джерельної бази було застосовано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, класифікації, періодизації.

Така теоретико-методологічна база дозволила не ангажовано, а об'єктивно й усебічно висвітлити події, явища та факти, пов'язані з окресленою тематикою дослідження.

Розкрито становлення колоніальної політики Німецької імперії та визначено роль Отто фон Бісмарка у її формуванні. Прагнення до володіння колоніями прийшло до Німеччини з огляду на декілька чинників – зовнішніх і внутрішніх. До зовнішніх можна віднести: стан та поведінку європейських країн, що вже володіли колоніями, та на думку Німеччини створювали серйозну загрозу її репутації, як сильного та непорушного гравця світової політики. Серед внутрішніх чинників найголовнішим був тиск, що здійснювали німецькі підприємства, потребуючи дешевої робочої сили та ринків збуду своєї продукції.

Сприяючи не тільки теоретичному розвитку, але й практичному втіленню колоніальних ідей, Отто фон Бісмарк і німецький уряд водночас прагнули також до економії коштів на здобуття та управління колоніями. Виходячи з девізу «прапор йде за торгівлею», рейхсканцлер хотів підпорядкувати німецькому впливу території, на які не претендувала жодна з

європейських колоніальних держав. «Королівські купці», як старомодно називав цей тип капіталістів Бісмарк, повинні були одержати патенти на манер англійських «королівських хартії» для самостійного управління «своїми» колоніями. Однак окремі колоніальні ділки і торговельні компанії, які отримали від кайзера «охоронні грамоти», постаралися якомога швидше повернути назад державі даровані їм права на управління колоніями.

З огляду на таку ситуацію Бісмарк, який спершу вважав колонії місцем куди без потреби викидається купа грошей, сам, під тиском німецької спільноти та з огляду на успіхи європейських країн, що володіють колоніями, почав замислюватися над планами встановлення протекторату Німецької Імперії в заморських територіях.

З'ясовано процес німецької участі в перерозподілі колоній між європейськими країнами в рамках Берлінської конференції по Конго та її наслідки. Більшість своїх колоній Німеччина здобуло без особливого опору збоку колоніальних гігантів таких як Франція та Велика Британія. Всі питання щодо переділу вирішувалися шляхом переговорів, прямих збройних конфліктів, що стосувалися Німецьких колоній не було. Кінцевою точкою осмислень та початковою активних дій стала Берлінська конференція 1884–1885 років на якій було прийнято важливі рішення, що узгоджували дії європейських держав у сфері колоніального правління.

Висвітлено політику Німецької імперії в африканських колоніях. той стиль який був обраний Німецькою імперією для управління колоніями, досить відрізнявся від інших типів колоніального управління в інших європейських країнах. Розбіжності можна було простежити в усіх сферах управління в економічній, в політичній в соціальній і навіть культурній. Німці відрізнялися особливою жорстокістю, як колонізатори, цією рисою не можна було виділити такі могутні країни як Англія чи Франція. Наймовірніше це пов'язано з тим що ці країни перебувають на арені колоніальних завоювань вже давно і в своєму управлінському розвитку вже пішли далеко від стадії жорстокої агресії. Звісно репресивні методи

застосовувалися і там. Але не в таких масштабах, як в колоніальній політиці Німецької імперії. За словами одного з архітекторів німецької колоніальної політики Пауля Рорбаха, «жителі Африки є варварами і неповноцінними людьми, тому вони мають вважати за честь можливість віддати свої території великій Німецькій імперії».

Розглянуто основу моделі здійснення управління колоніями та створення військового потенціалу на їх територіях. Модель управління колоніями обрана Німеччиною з початку не виправдала сподівань, на ранніх етапах створення колоніальної системи Німеччина надавала право управління колоніями концесійним компаніям, які здійснювали керівничі функції від імені німецького уряду. Проте цей план провалився і концесійні фірми не змогли в повній мірі виконувати державницькі функції: здебільшого це відбувалося з двох причин: по-перше, їм не вистачало капіталу, аби забезпечити колонію всім життєво необхідним для її розвитку в першу чергу інфраструктурою, а по-друге, компанії були не готові до протистояння повстанням корінного населення колоній.

Після невдач концесійних компаній німецький уряд взяв керівні функції управління колоніями на себе. Перше, що було зроблено це введення військового контингенту для забезпечення стабільності та придушення повстань. Німці вирізнялися особливою жорстокістю під час придушення заколотів та революцій. Коли всі колоніальні війни були умиrotворені Німеччина взялася за інституціоналізацію політичного та економічного управління шляхом створення або реорганізації адміністративних структур.

Правосуддя в німецьких колоніях здійснювалося на принципі того, що туземці вважалися гіршими за німців, практикувалися тілесні покарання, а також страти.

Після вирішення всіх організаційних моментів керування колонією, німці зайнялися інфраструктурою, медичною та освітньою сферами. Деякі мости та залізниці, що були побудовані німцями майже два століття тому збереглися і функціонують донині. Велику увагу німецькі колоніалісти

приділяли побудові шкіл та лікарень, а також надання туземцям знань про елементарні основи медицини, влаштовуючи місцевих жительок медсестрами в медичні заклади. Місцевих юнаків Німеччина залучала до рядів німецької армії, що дислокувалася на території колонії і переконувала їх у необхідності захищати території німецької колонії від загарбників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. № 150. Из Воззвания Германского колониального общества (1884 г.) // История Германии : учебное пособие : в 3 тт. Т. 3: Документы и материалы / Отв. ред. С. А. Васютин, Ю. В. Галактионов, Л. Н. Корнева. Москва : КДУ, 2008. С. 290.
2. № 151. Из Декларации германского (Пангерманского) союза (1891г.) // История Германии : учебное пособие : в 3 тт. Т. 3: Документы и материалы / Отв. ред. С. А. Васютин, Ю. В. Галактионов, Л. Н. Корнева. Москва : КДУ, 2008. С. 290-291.
3. № 152. Из речи Б. фон Бюлова в рейхстаге (28 июня 1897 г.) // История Германии : учебное пособие : в 3 тт. Т. 3: Документы и материалы / Отв. ред. С. А. Васютин, Ю. В. Галактионов, Л. Н. Корнева. Москва : КДУ, 2008. С. 291.
4. № 154. Германские колонии (1913-1914гг.). // История Германии : учебное пособие : в 3 тт. Т. 3: Документы и материалы / Отв. ред. С. А. Васютин, Ю. В. Галактионов, Л. Н. Корнева. Москва : КДУ, 2008. С. 292.
5. № 156. Из Отчета командующего колониальными войсками в Юго-Западной Африке генерал-лейтенанта Л. фон Троты Генеральному штабу (октябрь 1904 г.) // История Германии : учебное пособие : в 3 тт. Т. 3: Документы и материалы / Отв. ред. С. А. Васютин, Ю. В. Галактионов, Л. Н. Корнева. Москва : КДУ, 2008. С. 293.
6. № 171. Президент Колониального общества Иоганн Альбрехт Мекленбургский о целях войны (18 сентября 1915 г.) // История Германии : учебное пособие : в 3 тт. Т. 3: Документы и материалы / Отв. ред. С. А. Васютин, Ю. В. Галактионов, Л. Н. Корнева. Москва : КДУ, 2008. С. 302.

7. Англо-германское соглашение о Занзибарском султанате и разделе сфер влияния в Восточной Африке (Лондон, 29 октября – 1 ноября 1886 г.) // Хрестоматия по истории международных отношений. Книга 3. Новое время / Составитель Д.В. Кузнецов. Благовещенск, 2013. С. 586-587.
8. Бернштейн Э. Уроки последних выборов. Санкт-Петербург, 1907. 23 с.
9. Бисмарк О. Вильгельм II: Воспоминания и мысли. Москва: Госиздат, 1923. 174 с.
10. Бисмарк О. Мысли и воспоминания: Пер. с нем.: В 3-х т. Москва, 1940-1941.
11. Бюлов Б. Воспоминания / [составитель В. Хвостов]. Москва – Ленинград : Государственное социально-экономическое издательство, 1935. 562 с.
12. Вильгельм II. События и люди 1878–1918 г. Воспоминания. Мемуары. Минск: «Харвест», 2003. 64 с.
13. Каутский К. Колониальная политика в прошлом и настоящем: Пер. с нем. Санкт-Петербург : Знание, 1900. 64 с.
14. Из Генерального акта Брюссельской конференции (Брюссель, 20 июня / 2 июля 1890 г.) // Хрестоматия по истории международных отношений. Книга 3. Новое время / Составитель Д.В. Кузнецов. Благовещенск, 2013. С. 424-426.
15. История Африки в документах. 1870-2000 / отв. ред. А.Б. Давидсон. Т.1. 1870-1918. Москва : Наука, 2006.
16. Переписка Вильгельма II с Николаем II 1894–1914 гг. / [составитель М. Покровский]. Москва – Петроград: Государственное издательство, 1923. 202 с
17. Фан дер Флит. К истории пангерманского союза // Красный архив. 1939. Т.1. С. 215-223.
18. Dokumente № 20. Gründungsmanifest der Gesellschaft für Deutsche Kolonisation (28. März 1885): Deutsche Geschichte in Dokumenten und Bildern. Dokumente – Militär und internationale Beziehungen. URL: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/index.cfm>

19. Dokumente № 21. Aims of the German Colonial Society (December 19, 1887): Deutsche Geschichte in Dokumenten und Bildern. Dokumente – Militar und internationale Beziehungen. URL: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/index.cfm>
20. General Act of the Berlin Conference on West Africa, 26 February 1885 // URL: <https://jusmundi.com/en/document/treaty/en-general-act-of-the-berlin-conference-on-west-africa-1885-general-act-of-the-berlin-conference-on-west-africa-1885-thursday-26th-february-1885>
21. UN Whitaker Report on Genocide, 1985, paragraphs 14 to 24, pages 5 to 10 // URL: <http://www.preventgenocide.org/prevent/UNdocs/whitaker/section5.htm#n12>

Преса

22. Germany officially recognises colonial-era Namibia genocide // BBC. 2021. May 28. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-57279008>
23. Кашкайш А., Барановська М. Геноцид в Африці: Колишні колонії Німеччини вимагають компенсації // Deutsche Welle (DW). 2020. 18 вересня. URL: <https://www.dw.com/uk/henotsyd-v-afrytsi-kolyshni-kolonii-nimechchynu-vymahaiut-vidshkoduvannia-zbytku/a-54964310>
24. Філатова І., Пельц Д. Геноцид в Африці: Німеччина в тіні злочинів свого колоніального минулого // Deutsche Welle (DW). 2018. 30 серпня. URL: <https://www.dw.com/uk/геноцид-в-африці-німеччина-в-тіні-злочинів-свого-колоніального-минулого/a-45278576>

Монографії

25. Абрамова С. Ю. Четыре столетия работорговли. Москва : Наука, 1992.
26. Аветян А. Германский империализм на Ближнем Востоке. Колониальная политика германского империализма и миссия Лимана фон-Сандерса. Под ред. А.Л. Нарочницкого. Москва : «Международные отношения», 1966. 152 с.

- 27.Бабанцев Н. Германская империя 1817–1918 гг. Красноярск : Изд. Красноярского университета, 1984.
- 28.Балезин А. С. Цивилизаторы в стране дикарей. Москва : Ин-т всеобщей истории, 1996. 282 с.
- 29.Балезин А. С., Притворов А. В., Слинченко С. А. История Намибии в новое и новейшее время. Москва : Наука, 1993. 253 с.
- 30.Бобилева С.Й. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 року: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Д: Дніпропетр. нац. ун-т., 2003. 526 с.
- 31.Бонвич Б., Галактионов Ю. В. Германские колонии (1913–1914 гг.): в 3 т. Т. 2. Кемерово : КДУ, 2008. 672 с.
- 32.Войтоловский Ф. Г., Гудев П. А., Гиголаев Г. Е. От миропорядка империй к имперскому миропорядку. Москва : Ин-т мировой экономики и международных отношений РАН, 2005.
- 33.Галкин И. С. Создание Германской империи, 1815–1871 гг. Москва : Высшая школа, 1986. 173 с.
- 34.Дармштеттер П. История раздела Африки (1870–1919). Москва-Ленинград : Госиздат, 1925. 179 с.
- 35.Дрекслер Х. Юго-Западная Африка под германским колониальным господством, 1884–1915 / пер с нем. Москва : Наука, 1987. 292 с.
- 36.Ерусалимский А. С. Бисмарк. Дипломатия и милитаризм. Москва, 1968. 284 с.
- 37.Ерусалимский А. С. Внешняя политика и дипломатия германского империализма в конце XIX века. 2-е изд. Москва, 1951.
- 38.Зашук И. И. Германские колонии. Значение их в экономическом, политическом и военном тношениях. Санкт-Петербург : Типогр. Г. Скачкова, 1908. 43 с.
- 39.История германского колониализма в Африке / [J. Ballhaus, H. Drechsler, R. Lakowski, H. Loth, P. Sebaid] ; пер. с немецкого З. А. Миркиной ; под ред. А. Б. Давидсона. Москва : Наука, 1983. 412 с.

40. История дипломатии: В 5 т. / Под ред. А. А. Громько и др. Москва : Госполитиздат, 1963. Т. 2: Дипломатия в новое время. 1874–1914 гг. 820 с.
41. Лот Г. Вторжение в Восточную Африку / пер. с нем. Москва : Наука, 1971. 195 с.
42. Овчинников В. Е. История Танзании в новое и новейшее время. Москва : Наука, 1986. 269 с.
43. Пегушев А. М., Туполев Б. М. Восстание Маджи-Маджи: Становление и кризис германского колониального правления в Восточной Африке. Москва: Наука, 1994. 262 с.
44. Рено Ф., Даже С. Африканские рабы в далеком и недавнем прошлом. Москва : Наука, 1991.
45. Силин А. С. Экспансия германского империализма на Ближнем Востоке накануне первой мировой войны (1908–1914). Москва: Наука, 1976.
46. Тарле Е. В. Очерки истории колониальной политики. Москва-Ленинград, 1965.
47. Тарле Е. В. Политика: История территориальных захватов (XV–XX век). Москва : ЭКСМО–Пресс, 2001. 799 с.
48. Теория и методология истории: учебник для вузов / Отв. ред. В. В. Алексеев, Н. Н. Крадин, А. В. Коротаев, Л. Е. Гринин. Волгоград : Учитель, 2014. 504 с.
49. Троян С. С. Німеччина у боротьбі за «місце під сонцем» (колоніальна та «світова політика» в 1884 – 1900 рр. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2017. 152 с.
50. Троян С. С., Валюх Л. І., Плюта Н. В. Англо-франко-німецьке колоніальне протистояння в Африці (остання третина XIX ст.): монографія. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 246 с.
51. Троян С. С., Косяк С. М. Німецькі колоніальні товариства (друга половина XIX століття). Рівне : РІС КСУ, 2008. 60 с.
52. Троян С. С., Троян П. С. Колоніальне питання і пропаганда в Німеччині (1841–1891 рр.): монографія. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 244 с.

- 53.Троян С. С., Троян П. С. Отто фон Бісмарк і колоніальне питання в Німеччині (1840 – 1890 рр.). Монографія. Рівне: РІС КСУ, 2011. 224 с.
- 54.Троян П. С., Троян С. С. «Чи потрібні Німеччині колонії?»: постановка та еволюція колоніального питання в Німеччині (40-і – перша половина 80-х років ХІХ ст.) : монографія. Рівне : РДГУ, 2008. 112 с.
- 55.Туполев Б. М. Германский империализм в борьбе за «место под солнцем». Германская экспансия на Ближнем Востоке, в Восточной Африке и в районе Индийского океана в конце ХІХ – начале ХХ вв. Москва, 1991.
- 56.Фокин С. В. Военная политика германского империализма по отношению к странам Африки. Москва, 1989.
- 57.Фокин С. В. «Дранг нах Африка»: колониальная политика Германии (конец ХІХ – 30-е годы ХХ века). Москва : Граница, 2003.
- 58.Чарный И. С. Начало колониальной экспансии Германии в Африке (1870–1885). Москва : Наука, 1970. 213 с.
- 59.Чубинский В. В. Бисмарк: Политическая биография. Москва : Мысль, 1988.
- 60.Keith A.V. Belgian Congo and the Berlin act. Oxford : Oxford Univ. Press, 2008.
- 61.Troyan P.S., Troyan S.S. Wissenschaft für den modernen Menschen: Raum des Kolonialismus: Deutsche Kolonialpropaganda (1841–1884). Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». Buch 4. Teil 3. 2021. 134 s.

Статті

- 62.Балезин А. С. Подданные Российской империи – неудавшаяся попытка переселения в Африку. Волынские «русские немцы» в Восточной и Юго-Западной Африке в начале ХХ в. // Электронный научно-образовательный журнал «История». 2016. № 3 (47). URL: <https://history.jes.su/s207987840001440-3-1/>
- 63.Бондар І. Питання геноциду племен нама і гереро 1904 р. у сучасних німецько-намібійських відносинах // «Могилянські читання-2021: досвід

- та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»: XXIV Всеукраїнська науково-практична конференція : тези доповідей наукової конференції «Історія України та всесвітня історія в контексті регіональних досліджень», м. Миколаїв, 8-12 листоп. 2021 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. С. 23-26.
64. Буталий С. В. Деятельность немецких христианских миссий в Юго-Западной Африке и трансформация местных обществ (1842–1914 гг.) // Краснодарский институт экономики, права и гуманитарных специальностей. Краснодар, 2012.
65. Буталий С. В. Особенности германского колониального этноса и отношения между немцами и африканцами в Юго-Западной Африке (1884–1914 гг.) // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. 2008. № 73. С. 78-84.
66. Валюх Л. І. Причини та наслідки загострення англо-німецького колоніального протистояння у Південній Африці наприкінці ХІХ ст. // Вісник Київського міжнародного університету. Вип. 4 (Серія «Міжнародні відносини»). Київ : КиМУ, 2005. С. 168-176.
67. Валюх Л. І. Велика Британія та Німеччина на Півдні Африки (з історії колоніальних протиріч у кінці ХІХ ст.) // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету : Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Вип. 9. Рівне : РДГУ, 2006. С. 134-139.
68. Возняк В. Г. У истоков колониальной политики Германии (1871–1882 гг.) // Ежегодник германской истории. 1988. С. 65–81.
69. Гончаренко Л. Л. Отто фон Бісмарк та перехід Німеччини до політики колоніальних захоплень, 1882–1884 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. № XXXVIII. URL: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/38/54.pdf
70. Ивкина Н. В. Политика Германии в отношении Намибии: попытки преодоления колониализма // Восток. 2021. № 3. С. 181-192.

71. К истории пангерманского союза // Красный архив (Исторический журнал Главного архивного управления НКВД СССР). 1939. Т. 1 (92). С. 215–223.
72. Косяк С. Зовнішньополітичний курс Німеччини в другій половині XIX ст.: характеристика зовнішньополітичних концепцій // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. праць. Рівне, 2009.
73. Луценко С. М. Міжцивілізаційні контакти та їхні наслідки у німецьких африканських колоніях XIX – XX століть // Історична пам'ять. 2016. Вип. 34-35. С. 106-115.
74. Луценко С. М. Особенности германской системы управления и юриспруденции в африканских колониях // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2012. № 4 (11). С. 216-223.
75. Луценко С. М. Соціальна структура германського колоніального суспільства в Африці // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Історія та географія. 2013. Вип. 47. С. 77-83.
76. Луценко С. М. Формирование и обустройство переселенческих поселений в германских африканских колониях в конце XIX — начале XX в. // Вестник СПбГУ. Сер. 2. 2014. Вып. 4. С. 224-233.
77. Непомнящий Н. Н. «Кому принадлежит земля Гереро?» // Вокруг света. 1986. URL: <http://www.vokrugsveta.ru/vs/article/5758/>.
78. Питльована Л. Ю. Гельголандський договір 1890 р. в системі англо-німецьких відносин кінця XIX ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Львів: ЛНУ, 1997. С.69-72.
79. Плюта Н. В. Франція і колоніальна політика Німеччини 80-90-х років XIX століття // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Наукові записки РДГУ. Рівне: РДГУ, 2010. Вип. 19. С. 198-204.

80. Пуховская Е. Ю. Военная бюрократия в колониях кайзеровской Германии (1884–1914 гг.) // Известия Иркут. гос. ун-та. Серия «История». 2014. Т.7. С. 129-139.
81. Ротштейн Ф. Начало германской колониальной политики // Военно-исторический журнал. 1939. №1. С. 79–94. URL: <http://www.retropressa.ru/nachalo-germansk...alnoj-politiki>
82. Троян С. С. Імперія Отто фон Бісмарка: причини і початок німецької колоніальної політики (1871 – 1885 роки) // Зовнішні справи. 2020. № 5-6. С. 31-35.
83. Троян С. С. Колоніальна політика кайзерівської Німеччини у форматі боротьби за «місце під сонцем» (1896–1900 роки) // Історична пам'ять: Науковий збірник. Полтава, 2011. № 1 (25). С. 95–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ip_2011_1_12
84. Троян С. С. На шляху до «світової політики»: боротьба Німеччини за португальські й іспанські колонії наприкінці ХІХ століття // Слов'янський вісник : Збірник наукових праць. Рівне : РІС КСУ, 2010. Вип. 9. С. 181–187.
85. Туполев Б. М. Германская колониальная политика и строительство железных дорог в Африке на рубеже ХІХ–ХХ веков // Ежегодник германской истории. Москва : Наука, 1986. С. 51–73.
86. Эйсымонт В. С. Борьба вокруг колониального вопроса и рост шовинизма в Германии накануне ее первых колониальных захватов // Ученые записки Омского пед. ин-та. 1957. Вып. 8. С. 103–171.
87. Юршин А. А. Социал-демократическая партия Германии и колониальный вопрос в Германской империи в конце 1906 – начале 1907 года // Вестник ВГУ. Серия: История. Политология. Социология. Воронеж, 2012. № 1. С. 199-202.
88. Bade K. J. Friedrich Fabri und der Imperialismus in der Bismarckzeit. Revolution – Depression – Expansion. Freiburg i. Br. // Franz Steiner Verlag. 1975. №13. S. 80.

89. Fletcher R. Revisionism and Wilhelmine imperialism // *Journal of contemporary history*. 1988. №3. P. 347–366.
90. Hellmann G., Weber H. & Weber M. Namibian-German Relations and Normative Challenges: Beyond the Constrictions of International Development and International Relations? // The Research Centre "Normative Orders" of Goethe University. URL: <https://www.normativeorders.net/en/fellows/95-fellows/6065-namibian-german-relations-and-normative-challenges-beyond-the-constrictions-of-international-development-and-international-relations>
91. Jamfa L. Germany faces colonial history in Namibia: A very ambiguous “I am sorry” // *The Age of Apology: Facing up to the Past* / ed. M. Gibeny. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2008. P. 202-215.
92. Katjavivi P. H. Namibia’s bilateral relations with Germany: A crucial relationship // *Namibia’s Foreign Relations, Historic contexts, current dimensions, and perspectives for the 21st Century* / A. Bösl, A. du Pisani, D. U. Zaire (eds). Windhoek : Macmillan Education Namibia, 2014. P. 135-168. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=5277a5cb-3806-8822-3884-f0d2eb1d3ad0&groupId=252038
93. Koessler R. Entangled history and politics: Negotiating the past between Germany and Namibia // *Journal of Contemporary African Studies*. 2008. Vol. 26. Issue 3. P. 313-339.
94. Niel R. Colonialism revisited : recent historiography // *Journal of world history*. 1990. Vol. 1. P. 109–124.
95. Novotny L. The Current Problems in Relations between Germany and Namibia // *Littera Scripta*. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 2015. 8 (2). S. 69-77.

Дисертації та автореферати дисертацій

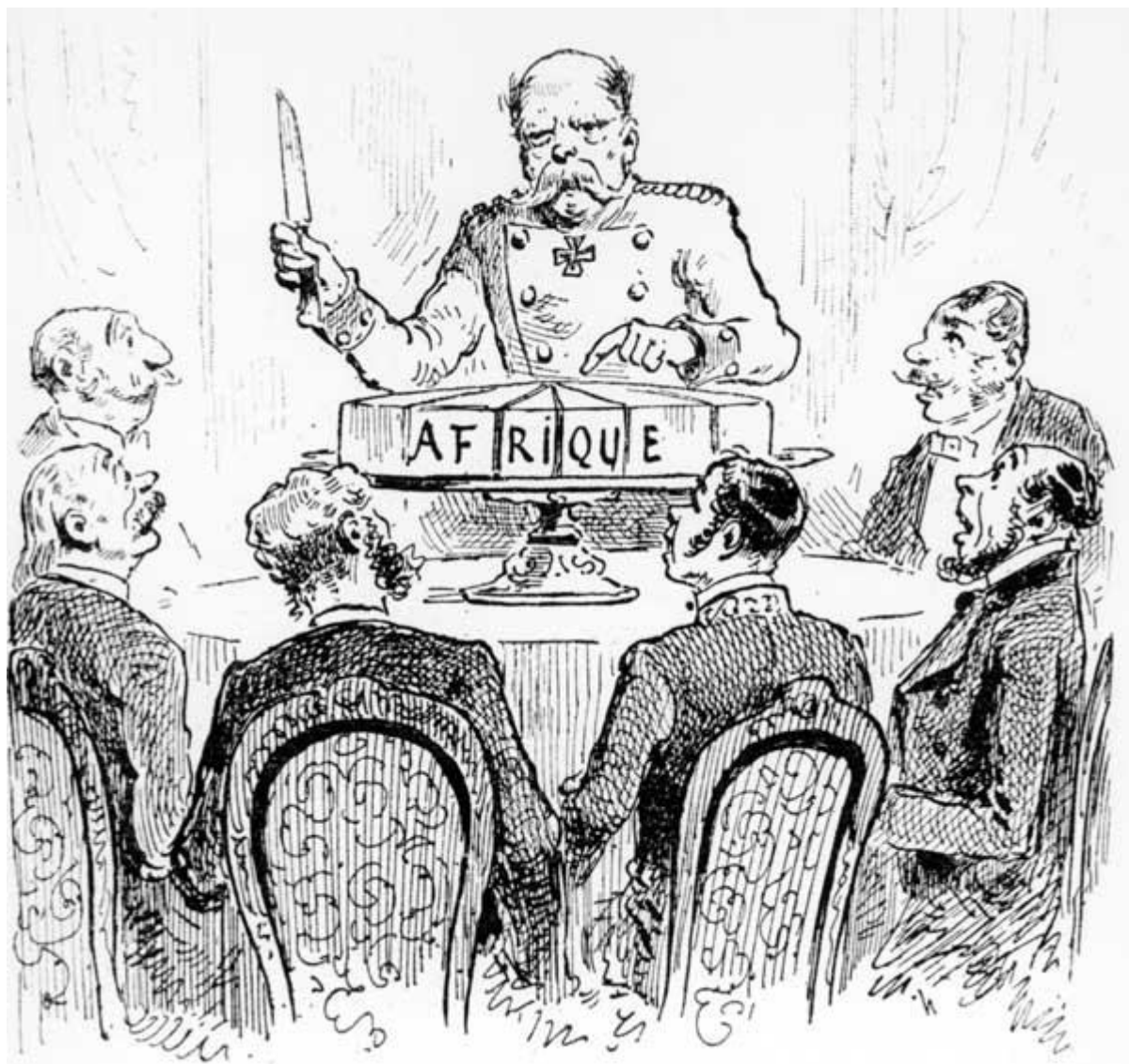
96. Косяк С. М. Німецькі колоніальні товариства і союзи: утворення, склад і діяльність (друга половина XIX ст. : автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02 / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2011. 20 с.

97. Луценко С. М. Німецькі колоніальні співтовариства в Африці: формування і повсякденне життя (1884–1918 рр.) : автореф. дис. ... канд.. істор. наук: 07.00.02 / Дніпров. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2017. 20 с.
98. Питльована Л. Ю. Англо-німецькі відносини на рубежі XIX – XX століть: проблеми колоніального поділу Африки : автореф. дис. ... канд.. істор. наук: 07.00.02 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2003. 20 с
99. Пуховская Е. Ю. Колониальная идея в кайзеровской Германии: Замыслы и воплощение: автореф. дис... д-ра ист. наук: 07.00.03. Иркутск, 2001. 25 с.
100. Троян П. С. Формування політики німецького колоніалізму (1841 – 1884 рр.) : автореф. дис. ... канд.. істор. наук: 07.00.02 / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Київ, 2010. 18 с.
101. Фокин С. В. Колониальная политика Германии в 1871–1941 гг. : дис. ... д-ра ист. наук: 28.01.05 Москва, 2004. 424 с.
102. Чуров А. В. Германский колониализм в Восточной Африке. 1884–1890 гг. : дис. канд. ист. наук. Ленинград, 1988. 243 с.
103. Юршин А. А. Колониальный вопрос и милитаризм в оценках германской социал-демократии (1890-1914гг.) : автореф. дисс... канд.. ист. наук: 07.00.03. Воронеж 2012. 22 с.
104. Wilke K. Die deutsche Banane: Wirtschafts– und Kulturgeschichte der Banane im Deutschen Reich 1900–1939: Dissertation Doktorin der Philosophie / Sozialwissenschaften der Univerzität. Hannover, 2004.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Карикатури європейської преси кінця ХІХ ст., які висвітлюють розподіл Африки між європейськими державами

A QUAND LE RÉVEILLON DES PEUPLES ?

Додаток 2 Берлінська конференція у фото

Додаток 3

Карта Африки після розподілу територій

